

Хмельницький національний університет
Факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту
Кафедра психології та педагогіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Другий (магістерський)

Освітній рівень

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ У
СТУДЕНТІВ

Назва теми

Галузь знань – 05 Соціальні та поведінкові науки

Шифр і назва галузі знань

Спеціальність – 053 Психологія

Шифр і назва спеціальності

Шифр 24988

номер ІНП

Виконав: студент II курсу, групи ППм-24-1

Підпис

Олексій ПАСІЧНИК

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Керівник: кандидат педагогічних наук, доцент

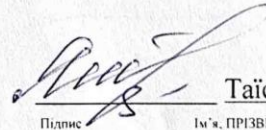
Підпис

Людмила ДЖИГУН

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

До захисту допускаю:

Зав. кафедри психології та педагогіки
доктор психологічних наук, професор

Підпис

Таїсія КОМАР

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

1 грудня 2025р.

Хмельницький, 2025

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТО

Факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту
 Кафедра психології та педагогіки
 Освітній рівень другий (магістерський)
 Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
 Спеціальність 053 «Психологія»
 Освітня програма освітньо-професійна програма «Психологія»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри психології та педагогіки

 Таїсія КОМАР

підпис

протокол № 5 від 14 грудня 2024 р.

ЗАВДАННЯ
 НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
Олексія ПАСІЧНИКА

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ здобувача

1. Тема кваліфікаційної роботи: «Психологічні аспекти розвитку креативного мислення у студентів»

Керівник кваліфікаційної роботи: Людмила ДЖИГУН, кандидат педагогічних наук, доцент

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ, науковий ступінь, вчене звання

Затверджено наказом ректора університету від 25 серпня 2025 р. № 65

2. Строк подання здобувачем роботи на кафедру 01 грудня 2025 р.

3. Вихідні дані до роботи: матеріали звіту з переддипломної практики, комплекс методів та методик дослідження: опитувальник креативності Дж. Джонсона, методики RAT (Remote Associates Test), розробленої С. Мідником, анкета для дослідження рівня креативності студентів, методи кількісної та якісної обробки даних.

4. Зміст кваліфікаційної роботи (перелік питань, які потрібно розробити): вступ, розділ 1 Теоретичні аспекти дослідження креативного мислення у студентів; поняття та сутність креативного мислення в науковій психологічній літературі; психологічні особливості розвитку креативного мислення в студентському віці; розділ 2 Емпіричне дослідження особливостей розвитку креативного мислення у студентів; організація та методи емпіричного дослідження; аналіз результатів дослідження; опис поради викладачам щодо розвитку креативного мислення у студентів, висновки, перелік джерел посилання, додатки.

5. Перелік графічного матеріалу (із зазначенням обов'язкових креслень) 3 рисунок, 5 таблиць.

6. Консультанти розділів кваліфікаційної роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

Дата видачі завдання 14 грудня 2024 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів (розділів) кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапу роботи	Примітка
1	Вибір теми дослідження. Визначення об'єкта і предмета дослідження, постановка мети і завдань.	До 02 січня 2025 р.	виконано
2	Визначення теоретико-методологічних засад дослідження. З'ясування актуальності проблеми.	До 03 березня 2025 р.	виконано
3	Оформлення вступу кваліфікаційної роботи.	До 01 вересня 2025 р.	виконано
4	I розділ кваліфікаційної роботи.	До 10 вересня 2025 р.	виконано
5	II розділ кваліфікаційної роботи.	До 01 жовтня 2025 р.	виконано
6	Загальні висновки.	До 01 листопада 2025 р.	виконано
7	Оформлення кваліфікаційної роботи.	До 01 грудня 2025 р.	виконано
8	Попередній захист кваліфікаційної роботи.	<u>17</u> листопада 2025 р.	виконано
9	Захист кваліфікаційної роботи (відповідно графіку)	<u>16</u> грудня 2025 р.	виконано

Здобувач Олексій ПАСІЧНИК

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Керівник роботи Людмила ДЖИГУН

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

АНОТАЦІЯ

Тема кваліфікаційної роботи «Психологічні аспекти розвитку креативного мислення у студентів»

Здобувач Олексій ПАСІЧНИК

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Керівник Людмила ДЖИГУН

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Кваліфікаційна робота включає 85 сторінок, 3 рисунка, 5 таблиць, перелік джерел посилання складає 50 найменувань, 3 додатки.

Ключові слова: креативність, креативне мислення, інтелект, студентська молодь.

Об'єкт дослідження: процес розвитку креативного мислення у студентів.

Предмет дослідження: психологічні особливості розвитку креативного мислення у студентів.

За результатами дослідження теоретично обґрунтовано та емпірично досліджено психологічні особливості розвитку креативного мислення у студентів, а також визначено ефективні способи його стимулювання в освітньому процесі, розроблено практичні поради викладачам щодо розвитку креативного мислення у студентів.

Одержані результати можуть бути використані викладачами, психологами та кураторами студентських груп з метою розвитку креативного мислення у студентів.

Дипломник _____

Олексій ПАСІЧНИК

Підпис

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Дата подання кваліфікаційної роботи до захисту 01 грудня 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ У СТУДЕНТІВ	9
1.1 Поняття та сутність креативного мислення в науковій психологічній літературі	9
1.2 Психологічні особливості розвитку креативного мислення в студентському віці	21
1.3 Методи та засоби розвитку креативного мислення у студентів	30
Висновки до розділу	38
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ У СТУДЕНТІВ	40
2.1. Організація та методика проведення емпіричного дослідження	40
2.2 Аналіз результатів дослідження	43
2.3. Практичні поради викладачам щодо розвитку креативного мислення у студентів.....	56
Висновок до розділу 2	67
ВИСНОВКИ	68
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ	72
ДОДАТКИ	Ошибка! Закладка не определена.

ВСТУП

Актуальність теми розвитку креативного мислення у студентів зумовлена потребами сучасного суспільства, яке швидко змінюється під впливом науково-технічного прогресу та цифровізації. У сучасному світі успіх людини дедалі більше залежить не лише від рівня знань, а й від здатності нестандартно мислити, знаходити оригінальні рішення та адаптуватися до нових умов. Креативне мислення виступає ключовим чинником професійної самореалізації, адже воно сприяє розвитку ініціативності, самостійності та інноваційного підходу до виконання завдань. Психологічні аспекти розвитку креативності охоплюють не лише інтелектуальну, а й емоційно-вольову сферу, адже творче мислення вимагає відкритості до нового, подолання страху помилитися та готовності до ризику. Особливої уваги заслуговує вплив освітнього середовища, стилю викладання та психологічного клімату у навчальному закладі на формування творчого потенціалу студентів. Традиційні методи навчання, орієнтовані лише на відтворення знань, не сприяють розвитку креативності, тому актуальним є впровадження інноваційних педагогічних технологій. Таким чином, вивчення психологічних аспектів розвитку креативного мислення у студентів є не лише теоретично важливим, а й практично значущим для системи сучасної освіти.

Теоретична база дослідження проблеми розвитку креативного мислення у студентів спирається на широкий науковий доробок зарубіжних і вітчизняних учених, які розглядали креативність як багатогранне психологічне явище. У науковій літературі креативність визначається як здатність до створення нового, оригінального продукту діяльності, що має особистісну або суспільну цінність. Теоретичні основи вивчення креативності закладено у працях Д. Богоявленської, Дж. Гілфорда, Є. Ільїна, А. Маслоу, В. Моляка, С. Сисоевої, Р. Стернберга, П. Торренса та інших дослідників. Вони розглядають креативність як складову інтелекту, що поєднує когнітивні, емоційні та мотиваційні компоненти. Особливу

увагу вчені приділяють механізмам креативного мислення, серед яких уміння бачити проблему під новим кутом, гнучкість та оригінальність у вирішенні завдань, а також здатність до асоціативного мислення. Ці аспекти детально досліджували Г. Альтшуллер, Е. де Боно, О. Лук, О. Матюшкін, Я. Пономарьов та інші науковці. Дослідження А. Маслоу, К. Роджерса і Л. Гольдштейна підкреслюють зв'язок креативності із процесом самоактуалізації, розвитком внутрішньої свободи та самовираження. Креативність як різновид інтелектуальної поведінки розглядали Г. Айзенк, Д. Векслер та Р. Стернберг, які акцентували на взаємозв'язку між творчим потенціалом і загальними інтелектуальними здібностями. С. Голлан, Р. Кеттел і Д. Мак-Кіннон досліджували мотиваційні фактори, що стимулюють творчу активність особистості. Водночас В. Пятруліс вивчав рефлексивні механізми креативності, які визначають здатність людини усвідомлювати власний творчий процес і підвищувати продуктивність мислення.

Таким чином, теоретична база проблеми розвитку креативного мислення студентів охоплює різні підходи — когнітивний, гуманістичний, особистісно-орієнтований та діяльнісний. Їх поєднання дозволяє комплексно зрозуміти психологічну природу креативності, виявити умови її формування та шляхи стимулювання у процесі навчання.

Об'єкт дослідження – процес розвитку креативного мислення у студентів.

Предмет дослідження – психологічні умови, чинники та механізми, що впливають на формування й розвиток креативного мислення у студентів.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити психологічні особливості розвитку креативного мислення у студентів, а також визначити ефективні способи його стимулювання в освітньому процесі.

Гіпотезою дослідження виступило припущення, що розвиток креативного мислення у студентів буде більш ефективним за умови створення сприятливого психологічного клімату, використання інтерактивних методів навчання та заохочення самостійного творчого пошуку.

Завдання дослідження:

1. Здійснити змістовний аналіз поняття та сутність креативного мислення в науковій психологічній літературі
2. Розглянути психологічні особливості розвитку креативного мислення в студентському віці
3. Дослідити методи та засоби розвитку креативного мислення у студентів
4. Охарактеризувати та емпіричним шляхом дослідити особливості розвитку креативного мислення у студентів.
5. Розробити практичні поради викладачам щодо розвитку креативного мислення у студентів.

Методи дослідження: для розв'язання поставлених завдань було використано комплекс теоретичних методів (аналіз наукових джерел, класифікація, систематизація та узагальнення отриманої інформації); емпіричних методів (Методика), методи кількісної та якісної обробки даних.

Практичне значення роботи полягає в тому, що її результати можуть бути використані викладачами, психологами та кураторами студентських груп для розробки програм, тренінгів і методичних рекомендацій, спрямованих на розвиток креативного мислення у студентів.

Експериментальна база дослідження. Емпіричне дослідження проводилось на базі Хмельницького національного університету серед студентів 1-2 курсів. В дослідженні прийняли участь 27 студентів, серед них – 17 дівчат та 10 юнаків у віці 18-19 років.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження обговорювались на ..

Структура роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, переліку джерел посилання (52 найменувань). Загальний обсяг дипломної роботи – 81 сторінка машинописного тексту, основна частина – 58 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ У СТУДЕНТІВ

1.1 Поняття та сутність креативного мислення в науковій психологічній літературі

Сучасному суспільству потрібні особи, які мають креативне мислення, про що свідчить велика кількість вакансій на провідних сайтах з підбору кадрів та з висловлювань у ЗМІ топових роботодавців. Зараз очевидно, що сучасне ефективне суспільство ґрунтується не лише на знаннях, а й на креативному мисленні людей, які становлять державу. У зв'язку з невизначеністю і мінливістю світу, коли стандартні шаблони мислення та поведінки не працюють, а значні рішення необхідно приймати, на допомогу приходить креативне мислення. Креативне мислення виступає центральним елементом діяльності людини при вирішенні нових проблем та гнучкого підстроювання до змін середовища[1,с.14].

Термін «креативний» походить від латинського creatio — «створення», що, у свою чергу, утворене від дієслова creare — «творити» або creo — «я творю». У «Словнику іншомовних слів» поняття «креативність» (від англійського to create — «творити») визначається як творча спрямованість особистості, здатність до формулювання, прийняття та реалізації принципово нових ідей і рішень, які відрізняються від усталених або загальноприйнятих[14,с.89]. Також цей термін охоплює такі характеристики, як винахідливість, гнучкість мислення та нестандартність у підходах до розв'язання проблем[4,с.91].

Прикметник creatrix (креативний) у своєму семантичному значенні передбачає здатність до створення чогось нового, оригінального, що не має аналогів. Таким чином, креативне мислення можна визначити як інтелектуальну діяльність, спрямовану на виявлення нових можливостей, побудову незвичайних асоціацій і формування інноваційних ідей. У психологічному розумінні воно

характеризується відкритістю до нового досвіду, гнучкістю у сприйнятті інформації та здатністю виходити за межі стереотипів у процесі розв'язання завдань[9].

На думку Вовчатої Н., Байрамової О., Чорної Г. креативне мислення характеризується винахідливістю, здатністю мислити нестандартно, знаходити нові рішення у кризових ситуаціях. Аналізуючи наукові підходи до розвитку креативного мислення, автори доходять до певного узагальнення, що «процес розвитку навичок креативного мислення спрямований на їх цілісне самовизначення та самовираження у навчальній та професійній діяльності». Цікавим вважаємо підхід до визначення умов, необхідних для розвитку у здобувачів освіти креативного мислення, їх професійної і наукової творчості, таких як: здібності і схильності як комплекс соціально-психологічних і фізіологічних якостей людини; протилежні психологічні якості, поєднання яких індивідуальні; оптимальні організаційні умови[9, с.87].

С. Дімітрова-Бурлаєнко розглядає креативність як інтегративну якість особистості, що поєднує інтелектуальні, емоційні, рефлексивні, вольові, мотиваційні та діяльнісні компоненти. Науковиця підкреслює тісний взаємозв'язок між креативністю та творчістю, трактуючи креативність як здатність до створення нового, до результативних творчих дій, які забезпечують оригінальне бачення проблеми або ситуації. Дослідниця вважає, що креативність і творче мислення є невід'ємними складовими професійної компетентності будь-якого фахівця. На її думку, креативність не є природженою властивістю, а формується в процесі виховання й навчання за умови сприятливого психологічного клімату[14,с.3-4].

Вона наголошує, що важливими чинниками розвитку креативності є мотивація до творчої діяльності, можливість самовираження та свобода індивідуальності. Особливу роль у цьому процесі відіграє креативне освітнє середовище, створене викладачем, який виступає ініціатором творчої взаємодії зі студентами. Активна творча позиція педагога стимулює внутрішні механізми креативності у студентів, спонукаючи їх до саморозвитку та самовираження. У

результаті формується атмосфера співтворчості, що сприяє розвитку гнучкості мислення, оригінальності та здатності до нестандартного розв'язання професійних завдань[14].

У суспільстві креативне мислення становить важливий особистісний ресурс, визначаючи розвиток виробництва та місце держави на світовій арені. Наприклад, особи, які мають креативне мислення, можуть створювати технології в суспільстві, які дозволяють отримувати конкурентні переваги не тільки всередині своєї держави, а й на світовій арені. Отже, можна зробити висновок про те, що креативне мислення громадян, якщо звичайно воно супроводжується набором певних знань у конкретній галузі, дозволяє отримати конкурентні переваги серед інших людей, які мають такий самий набір знань та умінь.

У креативному мисленні задіяні багато когнітивних і некогнітивних процесів, які визначаються знаннями, вміннями, навичками, потребами, мотивами, емоціями, смисловими утвореннями та особистісними характеристиками, при цьому функціонування здійснюється в особливому режимі, в якому інтуїція відтісняє логіку, несвідомий. Культурні об'єкти, що у сучасному суспільстві, є продуктом (результатом) креативного мислення однієї людини чи частіше групи людей[42].

Розглянемо першу класифікацію креативного мислення за ознакою, з чим пов'язується креативне мислення. Виділяють:

- 1) креативне мислення та божественність;
- 2) креативне мислення та неврози;
- 3) креативне мислення та розумовий розвиток;
- 3) креативне мислення та нейронні мережі.

Даний підхід представляє переважно історичний інтерес, з огляду на те що виступало предметом вивчення, це, безумовно, має значення для цілісного розуміння процесу креативного мислення. Як недоліки даного підходу можна назвати складність його використання у реальних дослідженнях у зв'язку з неоднозначністю розуміння феномену креативного мислення[15,с.102].

Друга класифікація - за парадигмою, яка лежить в основі вивчення креативного мислення: теологічний, метафізичний, науковий (емпіричний), метанауковий (дослідження психологічного феномену різними науками) підходи. Другий підхід важливий з погляду накопичення фактологічних відомостей про феномен креативне мислення, але його складно використовувати в чистому вигляді в реальній науковій практиці через велику кількість відомостей, які не відповідають критеріям наукового знання: доказовості, відтворюваності емпіричного матеріалу, однозначності понять та ін.

Третя класифікація - за історичними епохами. Виділяють етапи: давнину (Античності), Середньовіччя, Відродження, Просвітництва, Нового часу. Аспект розгляду, представлений у цьому підході, важливий з огляду світоглядних позицій і панівної культури у суспільстві, формування розуміння креативного мислення, але водночас також відповідає багатьом критеріям науковості знання.

Четверта класифікація - з сутнісних підстав щодо креативного мислення. Виділяють історичне - коли вивчається процес створення нового продукту, відсутнього в історії людства (М. Гарднер психологічне - коли вивчаються психологічні фактори, що виявляються в креативному мисленні (К.М. Перхтольд-Стефан, А. Фінк, К. Ромінгер, за релігійними уявленнями Н. Хао, Х. Сюе, Х. Юань).

Дана класифікація представляє науковий інтерес при цілісному розгляді феномена креативного мислення, вона надає значну кількість фактологічних відомостей розуміння сутності даного феномена. Варто також відзначити складності, що виникають через неоднорідність отриманих відомостей та суперечливості у визначенні креативного мислення[16,с.16].

П'ята класифікація - виділення креативного мислення за типологією творчих досягнень Р.Ж. Штернберг, Ж.С. Канфман:

1.Реплікація - вносяться незначні вдосконалення, зумовлені специфікою використання досягнення певної культури.

2.Перевизначення - розширюється предметна сфера використання досягнень.

3. Приріст - відбувається розширення сфери та числа досліджень у даному напрямку.

4. Різкий приріст - творчі досягнення починають виходити за окреслену ним область.

5. Перенапрямок - творче досягнення створює нову область (бік) творчого процесу.

6. Реконструкція (перенаправлення) - творче досягнення прямує в раніше існуючу область, а потім прямує в інший бік.

7. Повторна ініціація - творча діяльність переміщується в невідому точку (напрямок) і починає розвивати цей напрямок.

8. Інтеграція - відбувається інтеграція творчих досягнень у єдину систему.

Дана класифікація дозволяє охопити різні рівні креативного мислення, але водночас не дуже зручна для вивчення процесів, які протікають при креативному мисленні[30].

Шоста класифікація складає основи виділення наступних підходів до вивчення креативного мислення.

Когнітивний підхід. Креативне мислення — креативне утворення (структура), що включає вербальне і логічне мислення, що вимірюється традиційними когнітивними тестами (Р.Ж. Штерберг, Т. Любарт. В якості гідності даного підходу варто відзначити достатню методичну забезпеченість (використані класичні методики стандартизовані, нормалізовані). дослідників зазначають, що використовувані методики охоплюють надто вузькі області для дослідження (за тестом Е.П. Торренса вивчається дивергентне мислення), не дозволяючи побачити креативне мислення особистості загалом.

Підхід, що реалізується щодо множинного інтелекту. Н. Гарднер вважав креативне мислення залежним від різних сфер діяльності та виділяв такі види інтелекту:

1) Лінгвістичний;

- 2) Художній;
- 3) Музичний;
- 4) Природничо-науковий;
- 5) Міжособистісний;
- 6) Внутрішньо-особистісний;
- 7) Логіко-математичний;

Для вивчення вищеназваних сфер багато авторів пропонують використовувати контексти (кейси, ситуації, сценарії) наближені до конкретних ситуацій креативного мислення. Креативне мислення може знадобитися у разі виникнення різних проблем, і в особистості існує індивідуальна специфічність у креативному мисленні, зумовлена різним життєвим досвідом[30].

Сама ідея множинного інтелекту становить великий інтерес, оскільки є спробою подивитися на креативне мислення з різних боків, але різні сфери можуть між собою перетинатися (вивчення дублюючих особливостей із різних сфер) і не дуже зручно проводити дослідження за наявності безлічі не дуже систематизованих (структурованих) даних.

Диференційний підхід. У рамках цього підходу відбувається конвергенія (об'єднання) попередніх вище названих двох підходів і вважаються важливими загальні та спеціальні структури креативного мислення особистості. Диференціальний підхід дозволяє описати ієрархічну структуру креативного мислення, що необхідне певних видів діяльності.

Сьома класифікація використовується щодо особливостей процесу креативного мислення, вона передбачає такі підходи:

1.Процесуальний (операційний, стадіальний) підхід. За підсумками робіт Р. Уоллеса, Т.М. Амабіле, С.М. Сміта, С. Акра, К. Бернетт, Дж. Ф. Кабра та інших вчених можна побудувати наступну операційну (стадіальну) модель креативного мислення.

2. Підготовка. Проводиться збирання інформації, початковий її аналіз, формулюється проблема (те, що слід вирішити).

3. Дозрівання. Виникають асоціації (зв'язки) між ідеями, несвідомо відбираються найкорисніші ідеї на вирішення проблеми.

4. Осаяння. Найцікавіша ідея для вирішення проблеми досягає свідомості.

5. Перевірка. Оцінка, вдосконалення ідеї вирішення проблеми.

6. Цілісний підхід до вивчення процесів креативного мислення. Р.В. Вайсберг, Н. Пічот, Е. Бонетто, Дж.Б. Паван, С.Л. Дойл та інших. під креативним мисленням у межах цього підходу розуміють динамічний процес зміни різних типів мислення, що у креативному процесі [33, с.42-43].

Т. Любарт, А.Р. Мухаммед, Д. Люсін, В.В. Косоногов та низка інших дослідників, вказують на необхідність до логічного мислення додавати чуттєво-емоційне процеси, що протікають при креативному мисленні, а також створювати умови та можливості для нестандартного рішення, і тоді в особистості з'являється велика варіативність (швидкість та ефектність креативного мислення).

На наш погляд, обидва вищеназвані підходи мають право на існування, відрізняються вони концептуальними підставами. У процесуальному підході акцент робиться на стадіях і характеристиці стадій креативного мислення, а цілісний підхід основний акцент робить на процесах (видах) мислення, що виникають у творчому процесі.

Підпроцесуальний підхід. В даному підході досліджуються підпроцеси, що відбуваються, при здійсненні креативного мислення Л.М. Стіл, Дж. Х. Харді, Е.А. Дей, Л.Л. Воттс, М.Д. Мамфорд та іншими вченими. Нижче виділяються:

- формулювання проблеми;
- канали отримання інформації (аудіал, візуал, дискрет);
- кодування інформації;
- асоціацій у мисленні;

- бісоціацій (порівняння понять з несумісних на перший погляд сфер діяльності (сфер знань));
- янусове мислення - вміння представляти кілька протилежних ідей, що суперечать один одному;
- емоційного резонансу - емоційна складова (інтерес, настрої, агресія та ін.), що виникає в процесі мислення;
- селективне комбінування - вміння бачити подібність між різними об'єктами (явленнями) для вирішення проблеми та ін[31,с.89-90].

Розгляд підпроцесів у креативному мисленні ускладнює можливість вивчення креативного мислення особистості, так як багато визначення мають досить подібні визначення і це дуже ускладнює їх вивчення.

Розглянуті вище моделі мають особливий інтерес, але наш погляд варто відзначити ще одну модель, що виділяється в рамках культурно-історичної теорії. Для здійснення процесу креативного мислення необхідне включення низки компонентів: смисли (цінності, набуті в процесі життєвого досвіду), мотиви (моделі здійснення активності), емоції (стану інтересу, захопленості, вольова наполегливість до досягнення мети), комунікація (взаємодія між партнерами, у процесі відбувається генерація та формування). Креативне мислення може бути чинником розвитку, корекції, психотерапії індивіда та її оточення. Наприклад, допомагаючи іншим, людина сама розвивається і стає кращою (наприклад, проповідники в релігії).

Восьма класифікація креативного мислення — за практиками, такими, як: ТРВЗ (теорія вирішення винахідницьких завдань), ТРТЛ (теорія розвитку творчої особистості), латеральне мислення, «інтелект-карти», проектне мислення та інші технології. У рамках цього підходу основна увага приділяється розвиваючим практикам (розвиваючим експериментам), але не завжди приділяється належна увага теоретичній розробці концепції формування креативного мислення, що, на

наш погляд, не дуже раціонально, оскільки без чітких орієнтирів у формуванні креативного мислення досить складно сформулювати необхідні якості.

Основна увага представників даного підходу зосереджується на досягненні розвиваючого ефекту в креативному мисленні, але для того, щоб ефективно управляти розвитком, важливо розуміти сутність креативного мислення, щоб не діяти наосліп, спираючись лише на інтуїцію та особисту практику (життєвий досвід)[29].

Дев'ять класифікація креативного мислення відповідно до головного фактора, що впливає на креативне мислення.

Дивергентне мислення. Поняття «дивергентне мислення» запропоновано Дж. П. Гілфордом, воно розуміється як процес генерування значної кількості різноманітних розв'язків задачі.

У цьому підході існує кілька точок зору оцінку показників креативного мислення:

- 1) Оцінюється загальна кількість генерацій різних ідей;
- 2) Оцінюється кількість ідей та їх оригінальність;
- 3) Можна запровадити і ще один показник для оцінки, коли оцінюватиметься кількість ідей їх оригінальність та застосовність у реальній діяльності (відсутність абсурдності ідей).

Для оцінки кількості ідей, як правило, звертаються до таких завдань, як класичні завдання на вербальну швидкість, запропонованим Л.Л. Терстоуном. На думку Дж. П. Гілфорда, дивергентне мислення можна вивчати за допомогою трьох показників: швидкість - породження великої кількості рішень задачі, оригінальність - породження рішень задачі, що рідко зустрічаються, гнучкість - породження рішень, що відносяться до різних категорій.

Найбільш відомі завдання, розроблені Е.П. Торренсом, що дозволяють оцінювати: кількісні показники (швидкість – кількість запропонованих ідей, гнучкість – кількість категорій); якісні сторони творчого процесу (оригінальність –

частота виникнення ідей у вивченій вибірці; розробленість продукту – здатність деталізувати ідеї). До переваг цієї групи методик належить те, що вони вивчають найважливіші можливості. До недоліків цієї групи методик відносять те, що ці методики досить громіздкі щодо.

Десятий підхід. Розвиток креативного мислення в рамках теорії самоактуалізації (основні ідеї закладені А. Маслоу та продовжувачами його ідей). Важливі досягнення щодо креативного мислення:

- при досягненні високого рівня самоактуалізації особистість стає спонтанною, незалежною від нижчих потреб;
- класична піраміда потреб (характерна і для осіб, які не володіють високими рівнями креативного мислення) може перевертатися і як базові потреби особистості в осіб з високим рівнем креативного мислення стають потреби в самоактуалізації;
- можливий перехід креативного мислення з потенційного (готовність до прояву чи творчий потенціал) до актуального стану (прояв характеристик креативного мислення у відповідному виді діяльності)[37,с.78].

Важливе досягнення даного підходу у цьому, що з розвитку креативного мислення можна працювати як із нижчими рівнями самоактуалізації особистості (як у психодинамічному підході), а й із вищими рівнями самоактуалізації, за необхідності надаючи підтримку у розвитку високого рівня самоактуалізації; також при формуванні креативного мислення важливо не забувати про моральні цінності (почуття обов'язку, відповідальності перед суспільством) та сенсу життя.

Як недоліки даного підходу можна відзначити недостатній облік когнітивної та емоційної сфер особистості, які у креативному мисленні також можуть виконувати важливу роль.

Тільки в єдності розвитку всіх структурних компонентів креативного мислення (знання, уміння, навички, потреби, мотиви, емоції, смислові освіти та особистісні характеристики) розвиток креативного мислення протікатиме більш гармонійно, цілісно та ефективно.

Н. Задорожнюк зазначає, що сутність креативності визначається специфікою діяльності людини та оцінюється через її практичний вплив на цю діяльність. Науковець виокремлює кілька ключових аспектів креативності: креативну особистість, креативне середовище, креативний процес і креативний продукт. Під креативною особистістю вона розуміє індивіда з природними задатками, когнітивними особливостями та здібностями, які забезпечують творчу активність. Креативне середовище, за її визначенням, створює умови для прийняття нових ідей і стимулює їх реалізацію[18,с.148].

Креативний процес розглядається як діяльність, спрямована на створення нового продукту, послуги або ідеї, а креативний продукт є результатом цього процесу. Авторка підкреслює провідну роль креативної особистості та сприятливого середовища у розвитку творчого потенціалу. Вона вважає, що креативні здібності притаманні кожній людині від народження, проте потребують постійного розвитку, оскільки можуть знижуватися під впливом зовнішніх факторів. До основних критеріїв креативності Н. Задорожнюк відносить гнучкість мислення, інноваційність, оригінальність, метафоричність, асоціативність і сприйнятливність до нового, які забезпечують здатність особистості адаптуватися, бачити незвичне у звичному та генерувати унікальні ідеї[18,с.148].

О. Передерій у своїх дослідженнях розглядає креативне мислення як складний процес, у якому відбувається створення нового продукту шляхом застосування нестандартних, оригінальних і нешаблонних підходів. Науковиця визначає креативність як здатність особистості до нетрадиційного бачення проблеми та генерування нових ідей. Вона пропонує технологію формування креативного мислення, що охоплює кілька послідовних етапів. Першим етапом є визначення рівня креативності кожного здобувача освіти за допомогою анкетування, педагогічних спостережень та психологічних тестів. Другий етап передбачає визначення індивідуальних перспектив розвитку креативності з урахуванням вікових та психологічних особливостей. Третій етап спрямований на

розробку системи методів, прийомів і технологій для стимулювання творчого мислення учнів. Четвертий етап включає впровадження розроблених педагогічних систем та їх корекцію відповідно до досягнутих результатів. Важливою умовою ефективного розвитку креативності Передерій вважає створення сприятливого освітнього середовища, що заохочує пошук нових ідей[27,с.16]. Л. Рябовол, своєю чергою, трактує креативність як інтегроване явище, що поєднує психологічні, педагогічні, філософські та соціальні аспекти. На її думку, креативність нерозривно пов'язана з творчістю та обдарованістю особистості. Авторка підкреслює, що креативне мислення є інваріантною ознакою творчої діяльності, адже воно ґрунтується на оригінальності та відмові від стереотипів. Вона також наголошує на важливості розвитку креативного мислення як ключового компонента професійної компетентності сучасної людини[33.с.45].

Узагальнюючи наукові підходи до розуміння феномену креативного мислення, варто звернутися до трактування, поданого дослідниками PISA. На їхню думку, креативне мислення є специфічним типом мислення, що виявляється у здатності особистості продуктивно генерувати, оцінювати та вдосконалювати ідеї[43]. Результатом цього процесу є прийняття оригінальних, ефективних і доцільних рішень. Таке мислення сприяє не лише розширенню знань, а й активізації уяви та творчої ініціативи. У контексті пізнавальної діяльності воно орієнтоване на когнітивні процеси, які забезпечують створення нових смислів і підходів до розв'язання проблем. Дослідники підкреслюють, що креативне мислення має практичний характер і проявляється у щоденній творчості. Крім того, воно не є вродженою властивістю, а може бути розвинуте й удосконалене через систематичну практику. Особливо важливою умовою його формування є організація освітнього процесу, який стимулює креативну активність здобувачів освіти.

1.2 Психологічні особливості розвитку креативного мислення в студентському віці

Особливості вивчення психологічних особливостей розвитку креативного мислення в студентському віці зумовлена його роллю як ключового фактора формування інноваційного потенціалу особистості в умовах сучасного інформаційного суспільства. Прогресивний розвиток держави неможливий без удосконалення системи вищої освіти. Глобальні процеси, що відбуваються, формують потребу у фахівцях, які володіють високим рівнем кваліфікації, професійною мобільністю, самостійністю, креативністю, які здатні вдосконалювати свої фахові навички та професійно зростати.

Студентський період, що охоплює юнацький вік від 17 до 23 років, характеризується інтенсивними когнітивними трансформаціями, зокрема активізацією дивергентного мислення, яке є основою креативності за теорією Дж. Гілфорда. Цей етап онтогенезу відзначається взаємодією біологічних, соціальних і педагогічних детермінант, що впливають на флуентність, гнучкість, оригінальність та елаборацію ідей, як визначено в моделі Е. Торранса[8]. Психологічні механізми креативного розвитку медійовані внутрішніми факторами, такими як мотивація досягнення та метакогнітивна саморегуляція, а також зовнішніми – особливостями освітнього середовища вищих навчальних закладів. Аналіз літератури свідчить про гетерохронність прояву вербальної та образної креативності залежно від спеціальності студентів, що вимагає диференційованого підходу до стимулювання[3,с.348].

Гендерні та культурні відмінності додають варіативності в динаміці креативних процесів, ускладнюючи їх прогнозування. Виявлення психологічних бар'єрів, таких як ригідність мислення чи страх помилки, відкриває перспективи для розробки психолого-педагогічних технологій їх подолання. Комплексне дослідження проблеми сприяє оптимізації навчального процесу з метою

формування інноваційно орієнтованої особистості[10]. Таким чином, теоретичне та емпіричне осмислення психологічних особливостей креативного мислення в студентському віці є необхідною умовою підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх фахівців. Цей напрям дослідження інтегрує когнітивну психологію, педагогіку та нейронауки для створення науково обґрунтованої системи розвитку креативності.

Креативність визнається однією з найцінніших компетенцій у сфері освіти XXI століття, оскільки вона репрезентує мислення вищого порядку, засноване на постформальних когнітивних операціях, орієнтованих на генерацію новаторських і цінних ідей у процесі творчої активності. Мислення вищого порядку охоплює критичне, креативне та метакогнітивне мислення, що є невід'ємними складовими професійного й стратегічного інтелекту. Розвиток креативного мислення у здобувачів вищої освіти набуває критичного значення для забезпечення високоефективного навчання та підготовки до професійної діяльності. Креативні індивіди переважно виявляють творчість не завдяки вродженим рисам, а через специфічне ставлення до життєвих викликів, яке проявляється в пошуку свіжих і нестандартних підходів замість рутинних автоматизмів. За А. Міллер, креативність виступає здатністю, що сприяє поглибленому навчанню та формує особистість студента, готову до професійної реалізації. Г. Подлесна та А. Ільченко інтерпретують креативність як рівень обдарованості, що виражається в індивідуальному продуктивному й гнучкому мисленні та становить відносно стабільну характеристику особистості. Дж. Гілфорд розрізняє конвергентне мислення, спрямоване на знаходження єдиного правильного рішення, та дивергентне мислення, яке характеризується продукуванням множини різноманітних і оригінальних варіантів розв'язання проблеми. Креативність фундаментально ґрунтується на дивергентному мисленні, ключовою ознакою якого є варіативність і поліспрямованість у пошуку альтернативних, рівноцінно валідних шляхів вирішення однієї ситуації. Креативне мислення асоціюється з новизною,

здатністю до створення та імплементації нових форм, трансформації існуючого в інноваційне, а також слугує формою унікального самовираження особистості[5,с.34-35].

Креативне мислення особистості проявляється через винахідливість, нестандартність когнітивних процесів та здатність генерувати інноваційні рішення в кризових умовах. Воно передбачає не лише високий рівень інтелектуального розвитку, гнучкість і швидкість мислення, але й наявність професійних знань та накопиченого досвіду. У контексті професійної діяльності креативне мислення асоціюється з розробкою нових методів розв'язання завдань, виявленням неочевидних зв'язків і закономірностей. Креативне мислення тісно інтегроване з критичним мисленням. Креативність – це здатність людини генерувати оригінальні ідеї, знаходити нестандартні рішення, відхилятися від традиційних схем мислення[8,с.151].

Згідно з О. Пометун, критичне мислення є специфічним типом когнітивної активності, що характеризується активністю, цілеспрямованістю, самостійністю, дисциплінованістю та рефлексивністю; воно сприяє формуванню в процесі навчання здібностей до ідентифікації проблем, аналізу, синтезу та оцінки інформації з різних джерел, висунення альтернатив, їх оцінки, обґрунтування вибору рішення чи позиції, а також свідомих дій [31,с.89].

Креативні особистості характеризуються винахідливістю, здатністю мислити нестандартно, знаходити нові рішення у кризових ситуаціях. Окрім гнучкості та швидкості мислення, високого рівня інтелектуального розвитку, креативність передбачає наявність професійних знань та досвіду. У професійній діяльності креативне мислення передбачає наявність нових способів вирішення завдань, відкриття нових зв'язків та закономірностей.

Психологічні особливості розвитку креативного мислення у студентів визначаються як індивідуальними, так і соціально-педагогічними чинниками. Будаєк В. та Олексюк О. зазначають, що студентська молодь виступає активним суб'єктом

освітнього простору університету, здатним до самостійного прийняття рішень і творчої самореалізації[5,с.41]. У їхніх працях підкреслюється важливість створення сприятливого навчального середовища для стимулювання інтелектуальної активності студентів.

Іванова О.А. у своїх дослідженнях розкриває значення розвитку критичного мислення у процесі вивчення природничих дисциплін, що безпосередньо впливає на здатність до креативного вирішення проблем. Авторка відзначає, що критичне мислення формує навички аналізу, синтезу та оцінювання інформації, які є основою для прояву творчості[19,с.81].

Гульбс О.А., Діхтяренко С.Ю. та Кузьміна В.Ю. досліджують процес формування креативності студентів-психологів у навчальному процесі. Вони підкреслюють важливість комплексного підходу, що включає розвиток когнітивних, мотиваційних і поведінкових компонентів креативності. Зокрема, автори наголошують на необхідності активної участі студентів у практичних завданнях і проєктній діяльності. У процесі навчання велике значення має мотивація до саморозвитку та самореалізації, що стимулює інноваційне мислення[6]. Дослідники вказують, що розвиток уваги, допитливості та емоційної стійкості забезпечує гнучкість мислення та здатність генерувати оригінальні ідеї. Підтримка викладачем творчої активності студентів є ключовим чинником ефективності цього процесу. Формування креативного мислення в студентів пов'язане з постійним поєднанням теоретичних знань і практичних завдань. Особливу увагу варто приділяти створенню середовища, яке стимулює пошук нестандартних рішень та експериментування. Застосування інтерактивних методів навчання сприяє розвитку когнітивної гнучкості та самостійності у прийнятті рішень. В цілому, психологічні особливості студентів визначають індивідуальні шляхи формування креативного мислення та впливають на успішність їх професійної підготовки[13,с.23-24].

Креативне мислення вирізняється виходом за межі конвенційних обмежень, оригінальністю та новизною ідей, тоді як критичне мислення має переважно аналітичну спрямованість. Проте ідентифікація проблеми, трансфер знань і вмінь у нові ситуації, пропозиція альтернативних підходів і методів вимагають застосування логічних операцій, спільних для обох типів мислення.

Креативне мислення є багатовимірним явищем, що охоплює когнітивні, особистісні та процесуальні компоненти діяльності людини. Різні науковці визначають специфічні ознаки креативного мислення, акцентуючи увагу на оригінальності, гнучкості та здатності до нестандартного вирішення проблем. Таблиця нижче узагальнює ключові характеристики креативного мислення, визначені провідними дослідниками у цій галузі(табл.1.1).

Таблиця 1.1 – Характерні ознаки креативного мислення

Автор	Характерні ознаки креативного мислення
Дж. Гілфорд	1. Орієнтація на створення унікальних рішень і прагнення інтелектуальної новизни. 2. Можливість бачити об'єкт з нестандартної перспективи та знаходити нові способи його використання (семантична гнучкість). 3. Генерація великої кількості різноманітних ідей.
Ф. Вільямс	Когнітивні характеристики: <ul style="list-style-type: none"> • швидкість мислення – здатність швидко виробляти численні ідеї; • гнучкість мислення – легкість переходу між різними категоріями та варіантами; Особистісні характеристики: <ul style="list-style-type: none"> • схильність до ризику – конструктивне сприйняття критики та відстоювання власних рішень; • комплексність мислення – пошук альтернатив, вирішення багатовимірних проблем;
Ф. Баррон та М. Уаллах	Уміння інтегрувати новий досвід у процес аналізу та прийняття рішень. Здатність генерувати нові ідеї під час розв'язання проблем або у нестандартних ситуаціях.

І. Торренс	Вміння виявляти проблеми та суперечності, формулювати припущення щодо відсутніх елементів досліджуваної ситуації.
Д. Треффінгер, Дж. Янг, Е. Селбі	Плавність мислення – здатність безперервно продукувати ідеї, пропозиції та альтернативні підходи до вирішення завдань.

Джерело: Розроблено автором на основі [49].

Аналіз ознак креативного мислення дозволяє відзначити його комплексний характер, який поєднує когнітивні здібності, особистісні риси та творчий підхід до вирішення завдань. Виявлені характеристики підкреслюють важливість розвитку гнучкості мислення, оригінальності та здатності до генерації нових ідей. Отримані дані можуть бути використані для організації навчальних та педагогічних практик, спрямованих на стимулювання креативного потенціалу студентів.

Креативний підхід до організації навчального процесу в вищій освіті інтегрує творчі механізми та спеціально структуроване середовище, що забезпечує емоційно-психологічну безпеку студентів, актуалізацію їхнього творчого потенціалу та інтенсифікацію інтелектуальної активності. І. Дроздова виокремлює три групи умов, необхідних для формування навичок креативного мислення у студентів, а також їхньої професійної та наукової творчості:

I. Комплекс здібностей і схильностей як інтегральна система соціально-психологічних і фізіологічних характеристик особистості (наявність домен-специфічних здібностей; працьовитість, творча одержимість; самостійність, ініціативність, самобутність; здатність до емпатичного занурення в проблему та міждисциплінарного оволодіння сутнісними знаннями).

II. Полярні психологічні якості, індивідуальне поєднання яких формує креативний профіль (парадоксальне мислення в межах раціональності; свобода фантазії та інтуїції в рамках дисциплінарних обмежень; прагнення до самовираження в поєднанні з самокритичністю; гіперчутливість до новизни з урахуванням історичного досвіду).

III. Оптимальні організаційно-педагогічні умови (інтеграція дослідницьких інтересів з академічною автономією; перевага паралельної роботи над кількома

темами; збалансований режим праці та відпочинку; інституційна підтримка особистої творчої ініціативи)[17,с.108-109].

Формування креативного мислення у здобувачів вищої освіти передбачає стимулювання когнітивної активності та мотивації до саморозвитку; оволодіння рефлексивними техніками творчої діяльності; креативну аплікацію нових знань. Теоретичною основою виступає модель поступового вдосконалення творчої інтелектуальної діяльності. На першому етапі студенти опановують свідоме управління навчальним процесом; на другому – переходять до евристичного рівня, самостійно розв'язуючи проблеми в режимі дивергентного мислення та саморегуляції.

Отже, розвиток креативних компетенцій орієнтований на цілісне самовизначення та самореалізацію студентів у навчальній і професійній сферах. Це вимагає формування вміння незалежного мислення, аргументованої позиції, її захисту в дискурсі, генерації нестандартних рішень та практичної імплементації творчих якостей.

Суттєву роль у розвитку творчого мислення студентів відіграє викладач, який формує освітнє середовище та організовує навчальний процес. За даними PISA, існують практики, що можуть гальмувати розвиток креативного мислення учнів. Серед них – переконання, що існує лише один правильний спосіб виконання завдання та єдина правильна відповідь. Також перешкоджає страх перед авторитетом і необхідність підпорядковуватися беззаперечно. Важливим фактором є суворе дотримання плану занять незалежно від ситуації[21]. Крім того, поширюється думка, що оригінальність зустрічається рідко, а знання мають бути чітко розмежовані. Стимування допитливості та цікавості також обмежує розвиток творчості. Заперечується думка, що навчання та розв'язання проблем можуть бути цікавими та захопливими. Якість професійних знань студентів можна підвищити через формування культури мислення як викладачів, так і студентів. Викладач повинен допомагати студентам робити зміни у своєму житті продуктивними та

приємними. Необхідно усвідомлювати, що зміни завжди можливі і існують різні підходи до їх реалізації. Ключовим аспектом сприятливих змін є свобода вибору та розвиток креативності мислення, що забезпечує емоційно-психологічну безпеку та реалізацію творчого потенціалу студентів. Процес розвитку креативного мислення у студентів є ключовим для їх самовираження та самовизначення в навчальній та професійній діяльності. Він спрямований на формування здатності до самостійного мислення та прийняття нестандартних рішень у різних ситуаціях. Студентів необхідно навчити висловлювати власну точку зору, обґрунтовувати її та відстоювати під час дискусій[24,с.6-7]. Важливо також розвивати бажання та вміння застосовувати творчі якості на практиці, що забезпечує їх професійну ефективність. У структурі цього процесу виділяють кілька компонентів: пізнавальний, мотиваційний та поведінковий. Пізнавальний компонент передбачає набуття знань і вмінь, які слугують критеріями сформованості креативного мислення. Він охоплює розвиток когнітивних навичок, здатності аналізувати, синтезувати та оцінювати інформацію. Мотиваційний компонент характеризується системою домінуючих мотивів, що визначають свідоме ставлення студентів до професійних цінностей і цілей. Він стимулює активність та зацікавленість у творчому пошуку. Поведінковий компонент проявляється у практичній діяльності, у реальному застосуванні креативних навичок для вирішення професійних та навчальних завдань. Розвиток креативного мислення відбувається поступово і має охоплювати всі роки навчання. Здобуття досвіду визначає необхідність застосування різних методів та прийомів, адаптованих до рівня підготовки студентів. Такі методи включають роботу в групах, проєктну діяльність, моделювання ситуацій та дискусійні практики. Створення сприятливого навчального середовища є важливою умовою активізації творчого потенціалу[43].

Систематичне поєднання теоретичних знань із практичними завданнями стимулює розвиток гнучкості мислення та оригінальності. Важливим є також формування у студентів стійкої внутрішньої мотивації до творчої діяльності.

Критичною умовою є надання студентам свободи вибору у способах вирішення завдань та підходах до навчання. Постійне підтримання їхньої активності сприяє накопиченню практичного досвіду та самовдосконаленню[36].

У результаті формування цих навичок забезпечує високу готовність студентів до інноваційної та ефективної професійної діяльності. Розвиток креативного мислення у студентів значною мірою залежить від індивідуальних психологічних особливостей. Вивчення факторів, що впливають на прояв творчого потенціалу, дозволяє більш ефективно організувати навчальний процес[35].

Психологічні фактори відіграють ключову роль у формуванні креативності та визначають здатність студента генерувати нові ідеї. Вони впливають на рівень мотивації, емоційну стабільність, допитливість та інші складові творчої діяльності. Розуміння цих факторів допомагає адаптувати педагогічні методики для максимального розвитку творчих здібностей. Наступна таблиця узагальнює основні психологічні чинники, що сприяють або стримують креативність студентів.

Таблиця 1.2 – Психологічні фактори, що впливають на креативність студентів

Фактор	Вплив на креативність	Приклади прояву
Допитливість	Сприяє пошуку нових рішень	Постійний інтерес до нових ідей, активне ставлення до навчального матеріалу
Емоційна стабільність	Забезпечує комфорт для експериментів	Вміння ризикувати без страху невдачі, спокійна реакція на помилки
Мотивація до саморозвитку	Стимулює активне навчання та самостійність	Виконання творчих завдань, прагнення до особистісного зростання
Уява	Дозволяє знаходити нестандартні шляхи	Створення нових концепцій та образів, комбінування різних ідей
Впевненість у собі	Підтримує прояв творчої активності	Відстоювання власної точки зору, ініціативність у групових завданнях

Джерело: Розроблено автором на основі [13].

Аналіз психологічних факторів показує, що креативність студентів формується під впливом багатьох взаємопов'язаних складових. Допитливість та уява стимулюють інтелектуальну активність, а емоційна стабільність і впевненість у собі забезпечують безпечне середовище для експериментів. Мотивація до саморозвитку виступає каталізатором для застосування творчих навичок у практичній діяльності. Врахування цих факторів у навчальному процесі дозволяє ефективніше розвивати креативне мислення студентів.

1.3 Методи та засоби розвитку креативного мислення у студентів

Розвиток креативного мислення у студентів вимагає системного застосування спеціалізованих методів і засобів, орієнтованих на активізацію дивергентних когнітивних процесів та подолання стереотипів мислення. Вибір методик ґрунтується на принципах проблемно-орієнтованого навчання, евристичної педагогіки та інтеграції міждисциплінарних підходів, що забезпечують перехід від репродуктивної до продуктивної інтелектуальної діяльності. Засоби розвитку включають як традиційні (мозковий штурм, кейс-метод, рольові ігри), так і інноваційні (дизайн-мислення, гейміфікація, цифрові креативні платформи), адаптовані до специфіки студентського віку. Ефективність цих інструментів детермінована створенням підтримуючого освітнього середовища, що стимулює толерантність до помилок. Комплексне впровадження методів і засобів сприяє формуванню стійких креативних компетенцій, необхідних для професійної адаптації в динамічному соціально-економічному контексті[38]. Розвиток навичок креативного мислення у студентів потребує систематичного підходу протягом усіх років навчання. З набуттям досвіду змінюються і методи, і прийоми, які використовуються для формування творчих здібностей. Викладач вищого навчального закладу відіграє ключову роль у виборі адекватних форм та методів, що забезпечують ефективне освоєння креативних навичок[12,с.154].

Розвиток навичок креативного мислення у студентів потребує застосування різноманітних педагогічних методів, які враховують специфіку навчальної дисципліни та індивідуальні особливості студентів. Дослідники Вовчаста Н., Байрамова О., Чорна Г. наголошують, що активні форми навчання, такі як групові дискусії, ситуаційне моделювання та проблемно-орієнтоване навчання, ефективно стимулюють творчу активність студентів[11]. Гульбс О.А., Діхтяренко С.Ю., Кузьміна В.Ю. відзначають, що задачі відкритого типу, або «rich tasks», сприяють розвитку здатності студентів генерувати нестандартні ідеї та знаходити оригінальні рішення. Використання інформаційно-комунікаційних технологій, інтерактивних методів, кейс-технологій та проєктно-ігрових методів, як показують дослідження, дозволяє активізувати пізнавальну діяльність та підвищити інтерес студентів до навчання[13,с.33]. Евристичний метод, проблемно-дослідницький та проєктний методи, описані в роботах Дімітрова-Бурлаєнко С.Д. Іванова О.А., забезпечують формування вміння самостійно аналізувати проблемні ситуації та розвивати критичне мислення. Метод мозкового штурму, за даними науковців, стимулює генерацію великої кількості ідей та допомагає студентам виробляти власну точку зору. Ігрові методи навчання, у тому числі ділові ігри, створюють умови для практичного застосування знань та розвитку стратегічного мислення. Логічні методи, зокрема індуктивний і дедуктивний підходи, сприяють формуванню когнітивної гнучкості та здатності до системного аналізу інформації. Важливим аспектом є інтеграція різних методів у навчальний процес, що забезпечує всебічний розвиток креативного потенціалу студентів[15.с.104]. Науковці підкреслюють, що роль викладача полягає не лише у передачі знань, а й у створенні сприятливого середовища для розвитку творчих здібностей. Формування креативного мислення є тривалим процесом, що потребує регулярного використання активних і інтерактивних методів.

Нижче детальніше опишемо дані методи в (табл.1.3) де покажемо узагальнення основних методів розвитку навичок креативного мислення у здобувачів вищої освіти.

Таблиця 1.3 – Основні методи розвитку навичок креативного мислення у студентів

Методи	Характеристика методів
Евристичний метод	Викладач обирає тему для обговорення, ставить завдання, створює конфліктні ситуації та організовує етапи бесіди, а студенти самостійно шукають шляхи розв'язання проблем. Важливо, щоб студенти розуміли перспективу майбутнього та прагнули до певного стандарту культури мислення.
Проблемно-дослідницький метод	Матеріал подається як проблема, а не готова презентація. Студенти індивідуально намагаються вирішити проблему та висловлюють власні ідеї під керівництвом викладача. Метод стимулює пізнавальну активність, самостійність та розвиток креативності.
Проектний метод	Орієнтований на розвиток активного мислення та практичне застосування знань. Студентам пропонують нестандартні завдання, реферати, розв'язування задач та інші творчі завдання.
Логічні методи	Використання індуктивного та дедуктивного підходів дозволяє переходити від конкретного до загального, розкриваючи зміст навчальної дисципліни.
Метод мозкового штурму	Використовується групове мислення та спонтанні гіпотези, що підвищує кількість генерованих ідей і сприяє формуванню власної точки зору студентів.
Ігровий метод	Колективна діяльність, орієнтована на розв'язання проблем та досягнення перемоги. Ділові ігри моделюють професійні ситуації, розвиваючи аналіз, швидкість прийняття рішень та здатність вирішувати проблеми.

Джерело: Розроблено автором на основі [22].

Таким чином, різноманітність методів навчання дозволяє формувати у студентів комплексні навички креативного мислення. Евристичні, проблемно-дослідницькі та проектні методи сприяють розвитку самостійності та аналітичних

здібностей. Логічні методи і метод мозкового штурму стимулюють когнітивну гнучкість та здатність до нестандартного мислення. Ігрові методи забезпечують емоційно-психологічну залученість студентів та практичне застосування знань. Загалом, поєднання цих методів створює сприятливе середовище для розвитку творчого потенціалу та професійної компетентності майбутніх фахівців.

Дані методики сприяють удосконаленню базових розумових операцій, зокрема аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення та абстрагування, що становлять фундамент дивергентного мислення. Розвиток креативності також залежить від формування розвиненої уяви, внутрішньої впевненості, когнітивної широти та ініціативної активності. Психологічними передумовами ефективності цих методів є створення атмосфери довіри й кооперації на заняттях, генерація позитивних емоцій та застосування індивідуалізованого підходу до кожного студента. Креативне мислення виступає універсальною компетенцією, необхідною не лише для творчих професій, але й для бізнесу, освіти, журналістики, психології, медицини та інших сфер діяльності. Його формування у здобувачів вищої освіти можливе в межах дисциплін будь-якого циклу, що забезпечує міждисциплінарну інтеграцію креативних навичок[23,с.26].

Для ефективного розвитку креативного мислення у здобувачів вищої освіти необхідно інтегрувати відповідні завдання в освітній процес на системному рівні. По-перше, навчальні плани мають передбачати достатній часовий ресурс для самостійної креативної діяльності студентів, що забезпечує перехід від репродуктивного до продуктивного навчання. По-друге, викладачі повинні конструювати різноманітні навчальні ситуації, адаптовані до індивідуальних когнітивних стилів, з метою стимулювання дивергентного мислення кожного студента. По-третє, надання свободи вибору інноваційних методів і форм роботи сприяє актуалізації внутрішньої мотивації та ініціативи. По-четверте, у рамках вивчення дисциплін будь-якого циклу доцільно пропонувати виконання креативних завдань, таких як розробка проєктів, генерація альтернативних рішень чи створення

оригінальних продуктів. По-п'яте, система оцінювання має бути переорієнтована на атестацію креативних компетенцій, враховуючи критерії оригінальності, гнучкості та елаборації ідей, а не лише правильність відповідей. По-шосте, створення сприятливого інституційного клімату для саморозвитку як викладачів, так і студентів є передумовою стійкої креативної культури в закладі вищої освіти. По-сьоме, ключовим завданням є допомога студентам у подоланні емоційних бар'єрів, зокрема страху помилки та критики, через впровадження конструктивної зворотного зв'язку та формування психологічно безпечного середовища. По-восьме, диверсифікація стратегій навчання, включаючи інтеграцію проблемно-орієнтованих, проєктних, ігрових і евристичних підходів, забезпечує комплексний розвиток креативного мислення в студентському віці[25,с.145].

Варто зазначити, що з метою сприяння формуванню креативності здобувачів вищої освіти, необхідно сприяти розвитку інституційної культури, яка, не обмежуючись традиційними формами академічного розвитку, надає більшу цінність креативності, заохочує до рефлексії та особистісного розвитку як викладачів, так і студентів. Дж.Відсом наголошує, що необхідно «допомогти викладачам зрозуміти та підвищити власну креативність і визнати це невід'ємною складовою професіоналізму». Викладачі повинні мати доступ до інформації про фактори впливу на креативне самовираження студентів, про педагогічні практики розвитку креативного мислення студентів[26].

Розвиток креативного мислення у студентів вимагає системного застосування спеціалізованих методів і засобів, орієнтованих на активізацію дивергентних когнітивних процесів та подолання стереотипів мислення. Вибір методик ґрунтується на принципах проблемно-орієнтованого навчання, евристичної педагогіки та інтеграції міждисциплінарних підходів, що забезпечують перехід від репродуктивної до продуктивної інтелектуальної діяльності. Засоби розвитку включають як традиційні (мозковий штурм, кейс-метод, рольові ігри), так і інноваційні (дизайн-мислення, гейміфікація, цифрові креативні платформи),

адаптовані до специфіки студентського віку[28,с.305]. Ефективність цих інструментів детермінована створенням підтримуючого освітнього середовища, що стимулює ризиковане мислення та толерантність до помилок. Комплексне впровадження методів і засобів сприяє формуванню стійких креативних компетенцій, необхідних для професійної адаптації в динамічному соціально-економічному контексті.

Таблиця 1.4 – Засоби розвитку навичок креативного мислення у студентів

Засіб	Опис	Переваги для студентського віку
Мозковий штурм	Колективна генерація ідей без критики на початковому етапі, з подальшим відбором.	Стимулює дивергентне мислення, розвиває толерантність до неоднозначності, посилює групову динаміку.
Кейс-метод	Аналіз реальних або змодельованих ситуацій з пошуком альтернативних рішень.	Формує аналітично-синтетичні навички, перенос знань у нові контексти, мотивує через практичну релевантність.
Рольові ігри	Імітація професійних або соціальних сценаріїв з розподілом ролей.	Активізує емпатію, гнучкість мислення, емоційний інтелект; знижує страх помилки в безпечному середовищі.
Дизайн-мислення	Ітеративний процес емпатії, дефініції проблеми, ідеації, прототипування та тестування.	Розвиває user-centered підхід, креативну впевненість, міждисциплінарну співпрацю.
Гейміфікація	Інтеграція ігрових елементів (бали, рівні, челленджі) у навчальні завдання.	Підвищує внутрішню мотивацію, engagement, дозволяє експериментувати без реальних наслідків.
Цифрові креативні платформи (наприклад, Miro, Canva, Trello для колаборативного brainstorm)	Онлайн-інструменти для візуалізації, спільного редагування та прототипування ідей.	Забезпечує гнучкість доступу, візуальну елаборацію, адаптацію до цифрової компетентності покоління Z.

Наведена класифікація засобів ілюструє спектр від традиційних до інноваційних підходів, кожен з яких адресований специфічним аспектам креативного мислення. Їх комбіноване застосування дозволяє досягти синергетичного ефекту в розвитку флуентності, гнучкості та оригінальності ідей. Адаптація засобів до вікових особливостей студентів забезпечує психологічну комфортність і мотиваційну залученість. У підсумку, системне впровадження цих інструментів трансформує освітнє середовище в каталізатор стійкого креативного зростання.

В контексті розвитку креативного мислення у студентів значний внесок у теоретичне та емпіричне осмислення проблеми зробили українські дослідники, які акцентували увагу на педагогічних і психологічних механізмах його формування в умовах вищої освіти. Зокрема, І. Дроздова у своїх працях виокремлює три ключові групи умов для стимулювання креативності: комплекс здібностей і схильностей, полярні психологічні якості та оптимальні організаційні фактори, підкреслюючи роль автономії та балансу праці й відпочинку в академічному середовищі[17]. Подібний підхід розвиває В. В. Ворожбіт-Горбатюк у співавторстві з А. І. Бабак, стверджуючи, що педагогічний університет як простір розвитку креативного мислення повинен інтегрувати проблемно-орієнтовані методи для посилення ініціативності студентів[2,с.489]. Н. Вовчаста, О. Байрамова та Г. Чорна на основі емпіричного дослідження рівня креативності студентів педагогічних факультетів Переяславського університету Григорія Сковороди обґрунтовують необхідність диференційованих завдань для розвитку флуентності та оригінальності ідей, пов'язуючи це з емоційною безпекою в навчанні[9,с.87]. В. В. Павленко у сутнісному аналізі креативності підкреслює її як здатність до оригінальних рішень, інтегруючи психологічні основи з акмеологічними аспектами, що особливо актуально для студентського віку[25,с.149]. М. В. Савчин у контексті інноваційних технологій акцентує на ролі педагога в розвитку креативності від дошкільної освіти до вищої, де критичне мислення слугує каталізатором. Загалом, українські автори

сходяться на тому, що креативне мислення формується через системну інтеграцію методів у навчальний процес, з акцентом на психологічну підтримку та індивідуалізацію, що забезпечує стійкий професійний ріст студентів[34]. У свою чергу варто зазначити що дослідження теоретизують, а також пропонують практичні моделі, адаптовані до українського освітнього ландшафту.

Педагогічні умови, ідентифіковані в дослідженнях, безпосередньо корелюють з методами та засобами розвитку креативного мислення у студентів, посилюючи їхню ефективність у вищій освіті[39]. Здоровий морально-психологічний клімат у студентському колективі створює основу для толерантності до помилок і ризикованого мислення, що є критичним для мозкового штурму та рольових ігор. Творча атмосфера, підтримана залученням до комунікативно-ігрової діяльності, активізує дивергентні процеси, аналогічно до гейміфікації та дизайн-мислення, сприяючи емоційній свободі в генерації ідей[35/с/5]. Забезпечення внутрішньої мотивації до навчально-творчої діяльності посилює ефект проєктного та проблемно-дослідницького методів, перетворюючи навчання на процес самореалізації. Використання інноваційних форм і методів, орієнтованих на стимулювання творчих здібностей, інтегрує традиційні (кейс-метод) та цифрові платформи, забезпечуючи міждисциплінарний трансфер креативних навичок. Дані умови доповнюють організаційні фактори, виокремлені І. Дроздовою, зокрема автономію та баланс праці, формуючи синергетичний ефект. У контексті студентського віку вони адресують психологічні бар'єри, такі як страх критики, що узгоджується з принципами психологічно безпечного середовища. Отже, реалізація цих педагогічних умов трансформує методи та засоби в системний механізм стійкого розвитку креативного мислення[17].

Таким чином, у студентському віці креативне мислення, що характеризується винахідливістю, нестандартністю, швидкістю, гнучкістю та оригінальністю, слугує основою для цілісного самовизначення та самовираження в навчальній і професійній сферах. Його розвиток вимагає створення комплексу умов, об'єднаних

у три групи: здібності й схильності, полярні психологічні якості та оптимальні організаційні фактори. Найефективнішими методами визнані проблемно-дослідницький, проєктний, ігровий та мозковий штурм, які активізують дивергентні когнітивні процеси. Системне впровадження методів і засобів у вищій освіті забезпечує формування стійких креативних компетенцій, адаптованих до сучасних професійних викликів.

Висновки до 1 розділу

Виходячи з вище проаналізованого матеріалу, слід відзначити, що креативне мислення в психологічній літературі визначається як когнітивний процес генерації оригінальних і цінних ідей, заснований на дивергентному мисленні та постформальних операціях. Його сутність полягає в інтеграції винахідливості, гнучкості, швидкості та метафоричності, що забезпечує нестандартне розв'язання проблем у кризових ситуаціях. У студентському віці креативність виступає ключовою компетенцією для самовизначення та професійної адаптації в динамічному соціумі.

Розвиток креативного мислення в студентському віці характеризується гетерохронністю, посиленням метакогнітивної саморегуляції та взаємодією внутрішніх (мотивація, самоефективність) і зовнішніх (освітнє середовище) факторів. Психологічні механізми включають удосконалення дивергентних операцій - флуентності, гнучкості, оригінальності та елаборації - під впливом вікових трансформацій ідентичності. Комплексне врахування гендерних, культурних і спеціалізаційних відмінностей забезпечує диференційований підхід до стимулювання креативного потенціалу майбутніх фахівців.

Методи та засоби розвитку креативного мислення у студентів охоплюють проблемно-дослідницький, проєктний, ігровий методи, мозковий штурм, дизайн-мислення, гейміфікацію та цифрові платформи, адаптовані до вікових

особливостей. Їх ефективність залежить від педагогічних умов: здорового морально-психологічного клімату, мотивації, творчої атмосфери та інноваційних форм навчання. Системне впровадження забезпечує формування стійких креативних компетенцій для професійної самореалізації.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ У СТУДЕНТІВ

2.1. Організація та методика проведення емпіричного дослідження

З метою визначення особливостей розвитку креативного мислення у студентів нами було проведено емпіричне дослідження серед студентів 1-2 курсів Хмельницького національного університету. В дослідженні прийняли участь 27 студентів, серед них – 17 дівчат та 10 юнаків у віці 18-19 років.

Студенти були попереджені про мету проведення емпіричного дослідження, про анонімність обробки результатів, та залюбки з ентузіазмом прийняли в ньому участь.

Об'єкт дослідження – процес розвитку креативного мислення у студентів.

Предмет дослідження – психологічні умови, чинники та механізми, що впливають на формування й розвиток креативного мислення у студентів.

Гіпотезою дослідження виступило припущення, що розвиток креативного мислення у студентів буде більш ефективним за умови створення сприятливого психологічного клімату, використання інтерактивних методів навчання та заохочення самостійного творчого пошуку.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити психологічні особливості розвитку креативного мислення у студентів, а також визначити ефективні способи його стимулювання в освітньому процесі.

Відповідно до мети дослідження нами були визначені наступні завдання:

- провести емпіричне дослідження з метою визначення особливостей розвитку креативного мислення у студентів;
- здійснити аналіз результатів емпіричного дослідження;
- розробити практичні поради викладачам щодо розвитку креативного мислення у студентів.

При проведенні емпіричного дослідження нами було використано наступні методики:

1. Опитувальник креативності Дж. Джонсона

Мета дослідження: Виявлення рівня сформованості креативності студентів.

Матеріали: Бланк із запитаннями, ручка.

Процедура проведення дослідження:

У дослідженні взяли участь 27 осіб. Учасникам було надано бланки відповідей із номерами від 1 до 8, у яких були зазначені характеристики проявів творчого потенціалу (креативності). Респонденти повинні були самостійно оцінити ступінь сформованості кожної характеристики. Сумарний показник відповідей визначає загальний рівень креативності кожного учасника.

Критерії діагностичної методики:

Опитувальник креативності є об'єктивним інструментом, що складається з восьми пунктів – контрольного списку характеристик творчого мислення та поведінки, розробленого спеціально для самооцінки проявів креативності підлітками.

Кожне твердження опитувальника оцінюється за шкалою, яка містить п'ять градацій (можливі оцінні бали: 1 – ніколи, 2 – рідко, 3 – іноді, 4 – часто, 5 – постійно).

Отримані результати оцінювалися відповідно до встановлених критеріїв, наведених нами у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 – Критерії рівня сформованості креативності особистості

Критерій	Показники
Чутливість до проблеми, схильність до складностей	Відчувати тонкі, невизначені, складні особливості навколишнього світу
Біглисть	Висувати й формулювати велику кількість різноманітних ідей у заданих умовах
Гнучкість	Пропонувати різні види, типи та категорії ідей
Кмітливість, винахідливість	Висувати додаткові деталі, ідеї, версії або рішення
Уява, здатність до структурування	Проявляти уяву, почуття гумору та розвивати гіпотетичні можливості
Оригінальність, винахідливість, продуктивність	Демонструвати поведінку, яка є несподіваною, оригінальною, але корисною для розв'язання проблеми
Незалежність, нестандартність мислення	Уникати прийняття першої типової позиції, висувати альтернативні ідеї та обирати найкращу
Впевнений стиль поведінки та самодостатність	Проявляти впевненість у власному рішенні, попри труднощі, брати відповідальність за нестандартну позицію, що сприяє розв'язанню проблеми.

Інтерпретація результатів:

Загальна оцінка креативності є сумою балів за вісьмома пунктами (мінімальна оцінка – 8, максимальна – 40 балів).

Дуже високий рівень – 40-34 бали

Високий рівень – 33-27 бали

Середній рівень – 26-20 бали

Низький рівень – 19-15 бали

Дуже низький рівень – 14-8 бали (див. додаток А).

2. Тест віддалених асоціацій (RAT) С. Медніка (вербальна креативність).

Дослідження проводилося у формі індивідуального тестування під час окремої зустрічі зі студентами. Кожному респонденту було надано бланк із завданнями, що містили словесні тріади, елементи яких належали до віддалених асоціативних полів.

Завданням студента було встановити асоціативний зв'язок між запропонованими словами шляхом добору четвертого слова, яке могло б об'єднати всі три елементи в цілісну смислову конструкцію. Методика передбачала відкритий формат діяльності: час виконання не обмежувався, дозволялося наводити кілька варіантів відповідей, змінювати граматичну форму слів, використовувати прийменники тощо. У процесі виконання студентів орієнтовано на максимальну оригінальність, незвичність і різноманітність асоціацій, що забезпечувало можливість повнішого виявлення індивідуальних особливостей вербальної креативності.

Після завершення тестування здійснено кількісний та якісний аналіз отриманих результатів за двома основними показниками: оригінальність (здатність продукувати нові, нестандартні ідеї) та унікальність (рідкість варіантів відповідей у межах вибірки) (див. додаток Б).

3. Анкетування студентів (див. додаток В). Метою опитування було виявлення рівня сформованості креативності, особливостей її прояву та факторів, що сприяють її розвитку в студентському середовищі.

Студентам потрібно було відповісти на 10 запитань анкети. Запитання в анкеті відкриті та закриті, що надає можливість отримати більш повноцінні відповіді та визначити погляди студентів стосовно креативності особистості.

Далі, проаналізуємо результати проведеної нами діагностики.

2.2 Аналіз результатів дослідження

Результати, отримані нами при опитуванні студентів за Опитувальником креативності Дж. Джонсона продемонстрували той факт, що у 40,7% респондентів виявлено середній рівень сформованості креативності, у 22,2% високий рівень, та у 3,7% дуже високий. Низький рівень є характерним для 25,63% студентів, а дуже низький у 7,41% респондентів (див. таблицю 2).

Таблиця 2.2 – Результати тестування студентів за Опитувальником креативності Дж. Джонсона

Рівень сформованості креативності	Кількість осіб	В % співвідношенні (n = 27)
Дуже високий рівень	1 особа	3,7%
Високий рівень	6 осіб	22,2%
Середній рівень	11 осіб	40,74%
Низький рівень	7 осіб	25,93%
Дуже низький рівень	2 особи	7,41%

Для наочності та проведення аналізу результатів дані таблиці 2.2 наведені нами у вигляді діаграми 2.1

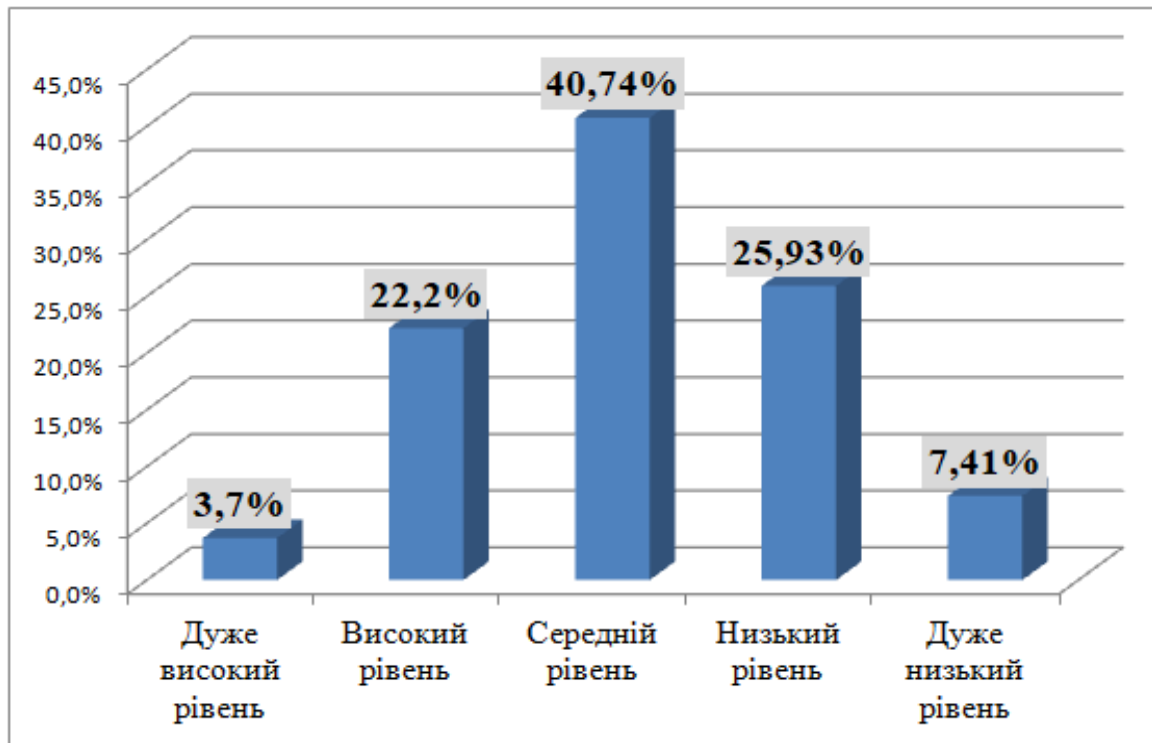

Рис.2.1 – Рівень сформованості креативності (Опитувальник Дж. Джонсона)

Таким чином, відповідно до даних таблиці 2.2 та рис.2.1 стає очевидним, що, домінуючим у вибірці є середній рівень розвитку креативності (40,74%), що свідчить про наявність у більшості студентів базових передумов до творчої діяльності, здатності генерувати ідеї та шукати нестандартні рішення, однак з певними труднощами у подоланні шаблонності мислення та синтезі нових підходів.

Дуже високий рівень розвитку креативності виявлено лише у 1 студента (3,70%). Цей студент характеризується розвиненим творчим мисленням, здатністю до створення оригінальних ідей, гнучким підходом до вирішення завдань, високою чутливістю до проблем, розвинутою уявою, схильністю до ризику та незалежністю суджень. Студенти, що мають такий рівень зазвичай ініціативні, легко пристосовуються до нових умов, активно продукують ідеї та демонструють готовність відстоювати власну точку зору.

Наявність такої нечисленної групи (лише одна особа) може розглядатися як цінний потенціал для креативного лідерства в академічному середовищі, залучення

до науково-дослідних і проектних ініціатив, менторської діяльності серед однолітків.

Високий рівень розвитку креативності притаманний 6 студентам (22,2%). Респонденти цього рівня демонструють стійку здатність до генерації нових ідей, вміння розглядати проблему з різних точок зору, проявляють оригінальність мислення, упевненість у власних судженнях та схильність до експериментування. Їхня активність, гнучкість і внутрішня мотивація до пошуку нових підходів свідчать про сформованість основних компонентів креативного мислення. Водночас, для повнішої реалізації творчого потенціалу доцільно створювати ситуації успіху, розвивати саморефлексію, а також залучати студентів до міждисциплінарних творчих завдань.

Середній рівень розвитку креативності виявлено у 11 осіб (40,74%). Цей рівень характеризується помірною сформованістю основних показників творчого мислення. Такі студенти здатні продукувати нові ідеї, однак часто дотримуються звичних схем, їм складніше подолати стереотипи та ризикувати у прийнятті рішень. Для цієї групи властиві адекватна самооцінка, прагнення до вдосконалення, але іноді спостерігається невпевненість у правильності власних дій. Зазвичай студенти цього рівня демонструють творчий підхід лише за наявності зовнішніх стимулів або підтримки викладача.

Отже, саме середній рівень розвитку креативності є ключовою зоною педагогічного впливу: за належної організації навчального процесу, використання методів проблемного навчання, інтерактивних технологій, проектної діяльності та рефлексивних вправ ці студенти можуть швидко перейти на вищий рівень креативного мислення.

Низький рівень креативності визначено у 7 студентів (25,93%). Для них характерна обмежена гнучкість мислення, слабка здатність до генерації альтернативних ідей, перевага шаблонних підходів, недостатня впевненість у власних силах, а також страх помилитися або виглядати неправильно в очах інших.

Студенти цього рівня потребують спеціально організованої педагогічної підтримки, яка передбачає розвиток внутрішньої мотивації, зниження тривожності, створення безпечного простору для помилок, а також формування досвіду колективної творчої діяльності. Рекомендується застосовувати індивідуалізовані освітні стратегії, включаючи елементи коучингу, позитивного зворотного зв'язку та залучення до групових проектів.

Нажаль у 2 студентів (7,41%) виявлено дуже низький рівень розвитку креативності. Такі респонденти мають значні труднощі з генерацією ідей, характеризуються низькою гнучкістю мислення, ригідністю, страхом перед новизною та відсутністю внутрішньої мотивації до творчої діяльності. В освітньому процесі ці студенти часто уникають самостійного прийняття рішень, проявляють конформність та орієнтацію на «правильну» відповідь. Робота з ними має бути індивідуальною та тривалою, із залученням психологічної підтримки, розвитку впевненості у власних силах і формування позитивного досвіду успішного виконання творчих завдань.

Таким чином, слід зазначити, що у структурі рівнів розвитку креативності опитаних студентів переважають середні (40,74%) та низькі (25,93%) показники, що вказує на помірно розвинений рівень творчого мислення у вибірці, який потрібно розвивати. Частка студентів із високим та дуже високим рівнем (разом 25,92%) є позитивним показником, оскільки свідчить про наявність ядерної групи, здатної бути носієм та провідником творчих ініціатив у студентському середовищі. Водночас наявність 7,41% студентів із дуже низьким рівнем креативності сигналізує про необхідність цілеспрямованої корекційної роботи.

Таким чином, результати опитування засвідчують потребу в активізації креативного потенціалу студентів через створення освітнього середовища, яке стимулює самостійне мислення, підтримує ініціативність, сприяє зниженню страху помилок, формує внутрішню мотивацію до творчості та забезпечує можливості для самореалізації в навчальній і професійній діяльності.

Наступними були результати тестування студентів з метою визначення рівня сформованості вербальної креативності, що здійснювалася нам завдяки використанню методики RAT (Remote Associates Test), розробленої С. Мідником (додаток В).

Кількісний розподіл студентів за рівнями сформованості кожного показника наведено нами у таблицях та 2.4, а візуальне відображення – на рис. 2.2-2.3.

Таблиця 2.3 – Рівні сформованості у студентів показника «оригінальність» вербальної креативності (за методикою RAT С. Мідника)

Рівень сформованості показника «оригінальність» вербальної креативності	Кількість осіб	В % співвідношенні (n = 27)
Високий рівень	2 особи	7,41%
Середній рівень	17 осіб	62,96%
Низький рівень	8 осіб	29,63%

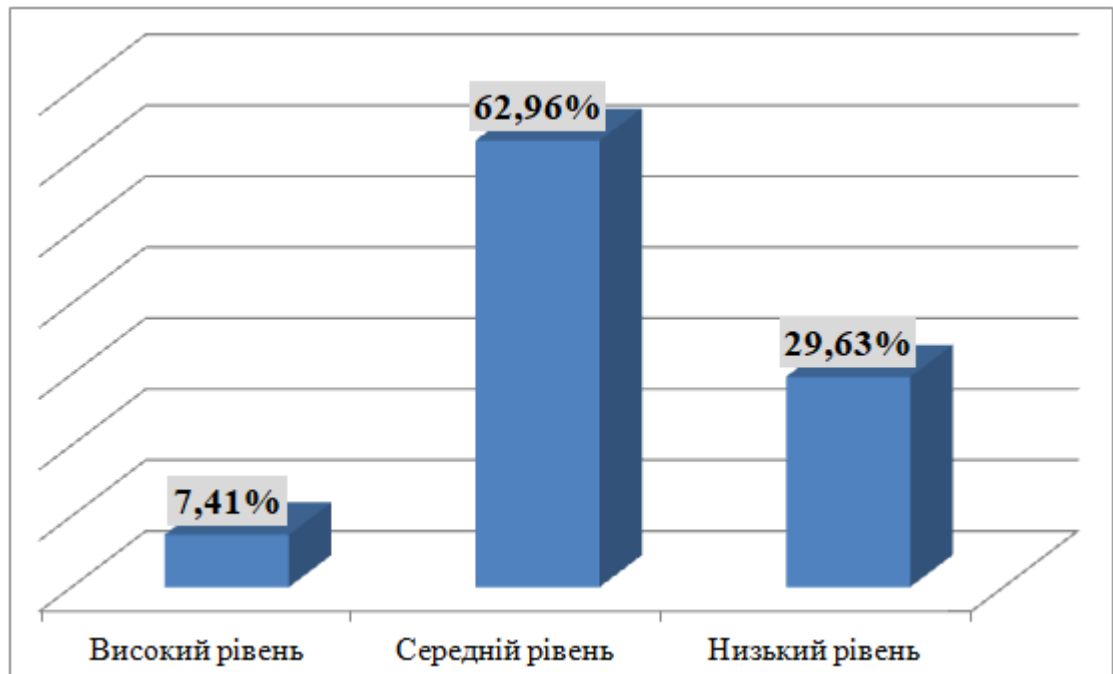

Рис.2.2 – Рівень сформованості показника «оригінальність» вербальної креативності (за методикою RAT С. Мідника)

Згідно з даними таблиці 2.3 та рис.2.2 для переважної більшості студентів (62,96%) є характерним середній рівень оригінальності вербальної креативності. Це означає, що їхнє мислення характеризується достатнім рівнем гнучкості та здатності до генерування нових ідей, однак такі ідеї часто залишаються в межах відносно звичних асоціативних зв'язків. Студенти цієї групи схильні до використання помірно нових, але логічно обґрунтованих словосполучень. Такий рівень є потенційно розвитковим, що свідчить про наявність сприятливих умов для подальшого вдосконалення креативного мислення.

Низький рівень оригінальності було визначено у 8 осіб (29,63%). Для цієї категорії студентів характерна обмеженість у створенні нових асоціацій, перевага стереотипних або поверхових словесних зв'язків. Це може бути зумовлено ригідністю мислення, недостатнім словниковим запасом або страхом помилки. Для таких студентів доцільно впроваджувати спеціальні вправи, спрямовані на розвиток дивергентного мислення, розширення асоціативного поля та формування толерантності до нестандартних рішень.

Найменша кількість студентів – 2 особи (7,41%) – продемонстрували високий рівень оригінальності. Їм властива гнучкість мислення, здатність встановлювати віддалені смислові зв'язки між словами, створювати неочевидні та новаторські асоціації. Високий рівень оригінальності свідчить про добре розвинену мовно-логічну інтуїцію та потенціал до творчої діяльності, зокрема в інтелектуальних і наукових сферах. Проте незначна частка таких студентів (менше 10%) вказує на необхідність системного стимулювання творчих здібностей у навчальному процесі.

Таблиця 2.4 – Рівні сформованості показника «унікальність» вербальної креативності (за методикою RAT С. Мідника)

Рівень сформованості показника «унікальність» вербальної креативності	Кількість осіб	В % співвідношенні (n = 27)
---	----------------	-----------------------------

Високий рівень	1 особа	3,7%
Середній рівень	16 осіб	59,26%
Низький рівень	10 осіб	37,04%

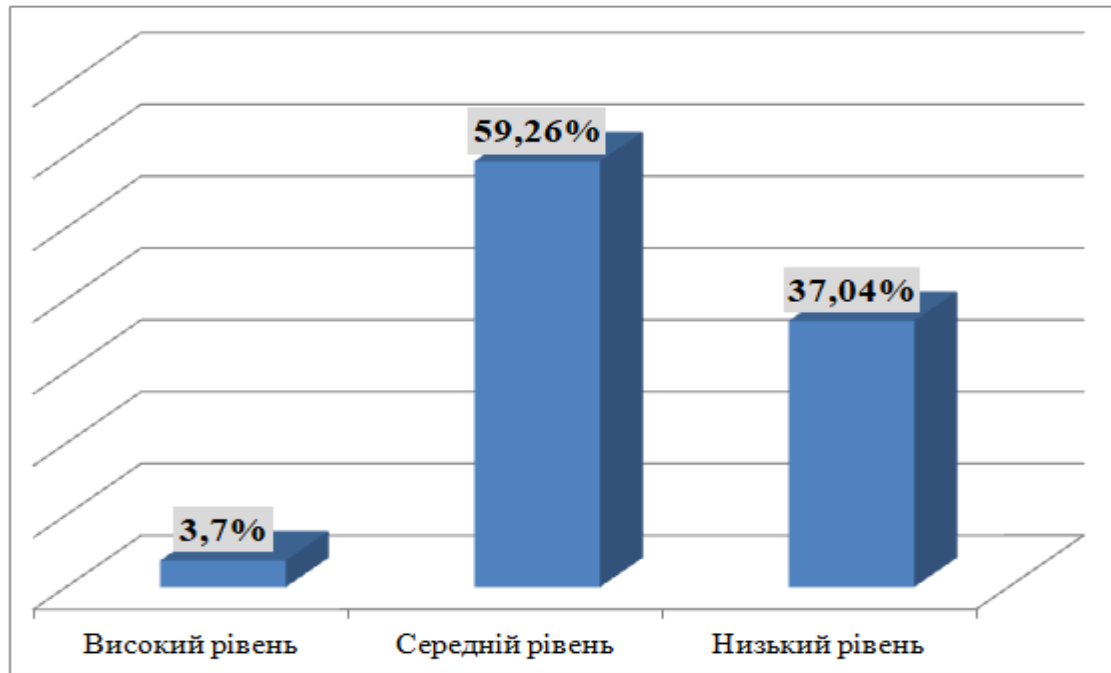

Рис.2.3 – Рівень сформованості показника «унікальність» вербальної креативності (за методикою RAT С. Мідника)

Відповідно до даних таблиці 2.4 та рис.2.3, найбільша частка студентів (59,26%) належить до групи середнього рівня унікальності. Їхні відповіді характеризуються помірною оригінальністю: вони можуть повторюватися у невеликій частині вибірки, проте мають певну індивідуальність. Такий рівень свідчить про сформований базовий потенціал творчого мислення, який може бути розвинений через стимулювання інтелектуальної ініціативи, заохочення альтернативних поглядів і розширення мовних засобів вираження.

Низький рівень унікальності виявлено у 10 студентів (37,04%). Це свідчить про тенденцію до використання стандартних або повторюваних асоціацій. Для таких студентів характерним є прагнення до безпечних, передбачуваних рішень, що свідчить про потребу у створенні педагогічних

умов для подолання психологічних бар'єрів у творчому самовираженні. Доцільно застосовувати завдання з елементами мовленнєвої імпровізації, вправи на розширення асоціативного поля та колективне обговорення нестандартних варіантів.

Високий рівень унікальності зафіксовано лише у 1 студента (3,7%). Такий результат вказує на здатність генерувати рідкісні, неповторні асоціації, які суттєво відрізняються від відповідей інших учасників. Студент із високим рівнем унікальності демонструє виражену креативну самостійність, незалежність мислення та потенціал до інноваційної діяльності. Водночас незначна кількість таких осіб свідчить про потребу у цілеспрямованій роботі викладача щодо створення умов для вільного творчого самовираження всіх студентів.

Узагальнення результатів тестування студентів демонструє той факт, що домінуючим рівнем сформованості вербальної креативності студентів є середній – як за показником оригінальності (62,96%), так і за показником унікальності (59,26%). Це свідчить про наявність у більшості студентів потенційних можливостей для розвитку креативного мислення за умови створення відповідного освітнього середовища.

Водночас майже третина респондентів (близько 30-37%) має низький рівень прояву вербальної креативності, що відображає потребу у вдосконаленні навчально-пізнавального процесу шляхом упровадження методів проблемного навчання, творчих завдань, тренінгів дивергентного мислення тощо.

Мінімальна частка студентів із високим рівнем за обома показниками (від 3,7% до 7,4%) свідчить про те, що потенціал креативності залишається недостатньо реалізованим, що потребує подальшого педагогічного супроводу. Ефективним напрямом може стати інтеграція творчих методик у навчальний процес, використання елементів колективного мозкового штурму, рольових ігор, інноваційних проектів тощо.

Наступними були результати анкетування студентів.

Так, стосовно розуміння студентами поняття «креативність» більшість опитаних (19 осіб, 70,4%) визначили креативність як здатність до створення нових ідей, пошуку оригінальних рішень і нестандартного мислення. 6 студентів (22,2%) ототожнюють її з творчими здібностями чи талантом, а 2 респонденти (7,4%) не змогли надати чітке визначення зовсім.

Отже, надані студентами відповіді свідчать про сформованість достатнього рівня когнітивного розуміння сутності креативності. Студенти демонструють переважно конструктивно-діяльнісний підхід, розглядаючи креативність не як абстрактну рису, а як здатність до продуктивної інтелектуальної активності. Це узгоджується з сучасними теоретичними підходами (Д. Гілфорд, Е. Торренс), де креативність трактується як інтегративна характеристика мислення, що передбачає гнучкість, оригінальність і чутливість до проблем.

Що стосується поглядів студентів на природу креативності, то найбільша частка опитаних (17 осіб, 63%) переконані, що креативність притаманна кожній людині та може розвиватися. 6 студентів (22%) вважають, що рівень креативності залежить від соціальних і побутових умов формування особистості. 3 особи (11%) розглядають її як вроджену властивість, а 1 студент (4%) не зміг визначитися із позицією. Це надає нам змогу дійти до висновку, що домінування уявлення про розвивальний характер креативності свідчить про позитивну когнітивну установку студентів на можливість її вдосконалення. Така позиція сприяє формуванню внутрішньої мотивації до саморозвитку й готовності до творчої діяльності.

Розуміння ролі соціально-психологічних умов підтверджує усвідомлення студентами впливу освітнього середовища на формування творчого потенціалу.

Відносно значення креативності для професійної діяльності, 24 респонденти (88,9%) вважають креативність ключовою умовою успішної професійної реалізації, тоді як 3 особи (11,1%) не поділяють цієї думки. Наявність високого відсотку позитивних відповідей вказує на те, що студенти усвідомлюють значущість креативності як професійно важливої компетентності, незалежно від спеціальності.

Отримані відповіді на дане запитання співвідносяться з сучасною тенденцією до інтеграції креативного мислення у професійні стандарти освіти, що визначає готовність студентів до адаптації у змінних умовах праці.

Наступним було запитання: «На Вашу думку, креативність є необхідною лише для представників певних професій (наприклад, гуманітарних або творчих)?». Отже, 20 студентів (74,1%) вважають, що креативність необхідна у будь-якій сфері діяльності, тоді як 7 осіб (25,9%) пов'язують її лише з професіями типу «людина-людина». Таким чином, відповідно до отриманих відповідей на дане запитання, стає очевидним, що більшість респондентів демонструють широке розуміння креативності як універсальної особистісної якості. Це свідчить про трансформацію суспільного уявлення про творчість: від традиційного – лише для гуманітаріїв – до сучасного, що визнає її необхідність у будь-якій сфері, включно з технічною, управлінською та науковою діяльністю.

Відносно необхідності розвитку креативності, 26 студентів (96,3%) вважають це необхідним, і лише 1 респондент (3,7%) висловив протилежну думку. Такі результати свідчать про високу мотиваційну готовність до вдосконалення власного творчого потенціалу. Студенти виявляють внутрішню потребу у самореалізації через творчість, що є важливою передумовою для ефективного навчального процесу. З позицій психології освіти це вказує на сприятливі умови для впровадження інноваційних форм навчання (проектні, проблемні, ігрові технології).

Щодо самооцінки рівня креативності, то 9 осіб (33,3%) оцінили свій рівень як високий, 13 осіб (48,1%) – як достатній, 5 студентів (18,6%) – як низький. Отже, більшість респондентів демонструють адекватну самооцінку власної креативності, що свідчить про сформованість реалістичного уявлення про власні можливості. Домінування середнього рівня узгоджується з результатами проведеного нами тестування та типологічною нормою для студентського віку, коли креативність знаходиться на стадії активного розвитку. Наявність осіб із низькою самооцінкою

свідчить про потребу у створенні сприятливих умов для формування впевненості у власних творчих силах.

Відносно умов, які сприяють розвитку креативності, респонденти проранжували чинники розвитку креативності наступним чином:

Прагнення знайти найкраще рішення проблеми (середній бал – 6,5);

Розвинені творчі здібності (6,1);

Впевненість у власних силах (5,9);

Перспектива успішної кар'єри (5,6);

Здатність регулювати поведінку (4,8);

Бажання справити враження на оточення (4,3);

Уміння уникати конфліктів (3,9).

Таким чином, отримані результати демонструють той факт, що для більшості студентів провідними умовами є внутрішні психологічні мотиви – прагнення до вирішення проблеми, упевненість у власних силах, саморозвиток. Меншу роль відіграють соціально-комунікативні мотиви. Це свідчить про високий рівень внутрішньої мотивації та орієнтацію студентів на пізнавальні й саморозвивальні цілі, що відповідає гуманістичним концепціям особистісного зростання.

Стосовно факторів, що впливають на розвиток креативності, студенти відповіли наступне:

Підтримку викладачів та доброзичливу атмосферу навчання (44%);

Участь у творчих або проектних заходах (37%);

Особистісну мотивацію і саморозвиток (19%).

Відповіді студентів на це запитання свідчить про усвідомлення інтерактивної природи креативності, де важливими є як індивідуальні якості, так і соціально-освітні умови. Отже, студенти сприймають креативність як похідну від взаємодії середовища й особистості.

На наступне запитання: «У яких видах діяльності Ви найчастіше проявляєте креативність?» студенти відповіли наступним чином: найчастіше у навчальній

діяльності – 16 студентів (59,3%); у творчих проектах – 6 осіб (22,2%); у позанавчальній активності – 3 (11,1%); у роботі чи підробітку – 2 (7,4%).

Отже, отримані відповіді свідчать, що навчальна діяльність є головним простором реалізації креативного потенціалу студентів. Разом із тим значна частка респондентів проявляє творчість і поза навчальним контекстом, що демонструє переносність креативної поведінки на різні життєві сфери.

Відносно впливу креативності на самореалізацію, 25 осіб (92,6%) переконані, що креативність безпосередньо впливає на самореалізацію, 2 респонденти (7,4%) вважають цей вплив частковим. Жоден студент не заперечив зв'язку між креативністю та успіхом, що свідчить про те, що переважна більшість респондентів визнає креативність як базову складову особистісного зростання. Це підтверджує тенденцію до формування у студентської молоді ціннісного ставлення до творчості, що є важливим чинником у структурі професійної компетентності сучасного фахівця.

Підсумовуючи відзначимо, що результати проведеного анкетування свідчать про те, що студенти мають чітке розуміння сутності креативності та розглядають її як універсальну й динамічну характеристику особистості. Переважна більшість респондентів вважає креативність необхідною для професійного успіху, самореалізації та розвитку. Рівень самооцінки креативності переважно середній або достатній, що відповідає віковим закономірностям розвитку. Провідними умовами розвитку креативності виступають внутрішня мотивація, упевненість у власних силах та пізнавальні потреби. Отримані результати підтверджують, що у студентів сформовано позитивне ставлення до творчої активності, а отже, існує потенціал для подальшого її цілеспрямованого розвитку в освітньому середовищі.

На основі результатів проведеного емпіричного дослідження нами було розроблено відповідні рекомендації.

2.3. Практичні поради викладачам щодо розвитку креативного мислення у студентів

Креативність можна охарактеризувати як процес бачення особистістю нових можливостей, ідей. Враховуючи це, основою метою освіти є формування людей, здатних створювати нове, не повторюючи досягнення попередніх поколінь – тобто людей творчих, винахідливих і відкритих до нових відкриттів. Креативність підвищує самооцінку, мотивацію та навчальні досягнення здобувачів вищої освіти.

Існують важливі зв'язки між креативністю та емоційним інтелектом. Сильні емоції, такі як тривога чи стрес, можуть обмежувати нашу здатність мислити творчо та досліджувати альтернативи. Подібним чином, студенти з низькою самооцінкою або недостатнім рівнем довіри до себе не схильні ризикувати та експериментувати. Розкриття потенціалу особистості тісно пов'язане з емоційним станом і тим, як особистість себе почуває. Багато людей не можуть розвинути свої творчі здібності внаслідок хибних уявлень і стереотипних звичок, засвоєних у школі та збережених у дорослому житті. Стимулювальне середовище креативного навчання має на меті допомогти молодим людям сформувати установку на «можливість». Це включає заохочення студентів до дослідження власної уяви, гри з ідеями, тренування «незнання», розвитку допитливості та вміння бачити світ новими очима. Усі ці навички та установки можна свідомо розвивати.

Так, дослідник даної проблематики – Дж. Као визначає креативність як процес, у якому ідеї виникають, розвиваються та перетворюються на цінність, що втілює суть інновації та підприємництва [46].

Креативність – це процес розвитку оригінальних і цінних ідей. Креативний інтелект є динамічним, різноманітним і неповторним [47].

М. Боден зазначає, що людська креативність є певним чином містичною, якщо не сказати парадоксальною. Одна ідея може бути креативною, тоді як інша – лише новою. У чому полягає різниця? І як стає можливою креативність?

Креативність – це здатність породжувати ідеї або артефакти, які є новими, несподіваними чи цінними. Під «ідеями» розуміють поняття, поезію, музичні твори, наукові теорії, кулінарні рецепти, хореографію, жарти тощо. Під «артефактами» маються на увазі малюнки, скульптури, парові двигуни, пілососи, керамічні вироби, орігамі та багато іншого. Як свідчать ці різноманітні приклади, креативність пронизує практично всі аспекти життя. Це не особлива здібність, притаманна небагатьом, а аспект розумової діяльності людини, що ґрунтується на щоденних когнітивних процесах – концептуальному мисленні, сприйнятті, пам'яті та рефлексивній самокритиці. Отже, вона не зосереджена у вузького кола обраних: кожна людина є креативною певною мірою [44].

Успіх у вищому навчальному закладі в загальноприйнятому сенсі (тобто отримання високих оцінок) є не лише цінним або необхідним для майбутнього працевлаштування, а й важливим для інших аспектів життя. Сучасні форми оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти здебільшого винагороджують слухняність, консерватизм, точність і акуратність. Хоча сувора оцінка за традиційними критеріями часто вважається некреативною, повна відмова від перевірки реалістичності чи ефективності ідей також не сприяє розвитку креативності. Тому педагоги ВНЗ повинні піддавати креативне мислення студентів «випробуванням реального світу», зокрема через систему оцінювання. Проте доцільною є керована самооцінка, а не зовнішньо нав'язані категорії «правильно/неправильно»[40].

Враховуючи когнітивні аспекти креативності, педагоги ВНЗ мають прагнути до розвитку у студентів таких характеристик [45]:

- володіння базовими загальними знаннями;
- знання однієї або кількох спеціальних галузей;
- здатність усвідомлювати, виявляти або конструювати проблему;
- активна уява;

- уміння бачити логічні зв'язки, збіги, схожість, робити логічні висновки тощо (конвергентне мислення);

- уміння знаходити віддалені асоціації, розширювати сприйняття, помічати несподіване (дивергентне мислення);

- здатність розробляти кілька способів розв'язання проблеми;

- готовність до компромісу замість нав'язування власної позиції;

- здатність і готовність оцінювати результати власної діяльності;

- уміння презентувати результати своєї роботи іншим.

Дослідження свідчать, що педагоги ВНЗ мають сприяти розвитку у студентів наступних якостей: зацікавленість у виконанні завдань, наполегливість і рішучість; допитливість і сміливість; внутрішній імпульс до експериментування та готовність розв'язувати складні завдання; толерантність до неоднозначності; незалежність і критичність мислення; упевненість у собі та готовність ризикувати.

З метою розвитку креативного мислення у студентів процесі навчання потрібно дотримуватись наступних вимог [45]:

1. Однією з перших педагогічних вимог до процесу навчання, з погляду розвитку творчого мислення, є неприпустимість придушення інтуїції студента.

2. Наступною рекомендацією є формування у студента впевненості у власних силах, віри у здатність розв'язати поставлене завдання.

3. У процесі навчання слід максимально спиратися на позитивні емоції (здивування, радість, симпатію, відчуття успіху тощо), адже негативні емоції пригнічують прояви творчих досягнень студентів.

4. Необхідно всіляко стимулювати самостійність студентів у виборі цілей, завдань і способів їх розв'язання. Людина, не привчена діяти самостійно та брати відповідальність за свої рішення, втрачає здатність до творчої діяльності.

5. Слід у достатній мірі заохочувати у студентів схильність до ризику, оскільки дослідження показують, що ризикованість є однією з фундаментальних рис творчої особистості.

6. Важливо не допустити формування конформного мислення, боротися з пристосуванством і орієнтацією на думку більшості.

7. Необхідно розвивати уяву студентів та не пригнічувати схильність до фантазування, навіть якщо іноді воно межує з вигадкою.

8. Формувати у студентів чутливість до протиріч, уміння виявляти та свідомо формулювати їх, оскільки саме протиріччя часто є джерелом нових питань і гіпотез.

9. Ширше застосовувати проблемне навчання, що стимулює самостійне відкриття нового знання (зокрема, за допомогою викладача), посилює віру студентів у власну здатність до відкриттів.

10. Надзвичайно корисним для розвитку творчого мислення студентів є навчання спеціальним евристичним прийомам розв'язання завдань різного типу.

11. Важливою умовою розвитку творчості студентів є спільна з викладачем дослідницька діяльність.

12. Необхідно всіляко заохочувати прагнення студентів будь-якого віку бути собою, вміння слухати власне «Я» і діяти відповідно до його «порад». Для цього на всіх етапах навчального процесу викладач має не лише декларувати свою повагу до особистості студента, а й реально відчувати, усвідомлювати неперехідну й ні з чим не зрівнянну цінність кожної живої особистості.

Також науковці виділяють кілька ключових моментів для розвитку креативної звички у студентів [45]:

1. Переосмислення проблеми.

Переосмислити проблему означає розглядати її під іншим кутом, перевертаючи з «ніг на голову». Часто в житті люди стикаються з проблемою та не бачать способу її розв'язати. Вони просто застрягають. Переосмислення проблеми передбачає знаходження альтернативного виходу зі складної ситуації.

2. Піддавати сумніву твердження.

Піддання сумніву твердженням є частиною аналітичного мислення, що бере участь у процесі креативності. Звичайно, не слід сумніватися в кожному твердженні

– є час ставити запитання та намагатися змінити середовище, а іноді потрібно пристосуватися до нього. Як зазначав Джон Дьюї, те, як людина думає, часто важливіше, ніж те, про що вона думає.

3. Не варто вважати, що креативні ідеї «продають себе».

Кожен хотів би вірити, що чудові креативні ідеї реалізуються самі собою. Насправді до креативних ідей часто ставляться з недовірою. Отже, студентів необхідно навчати переконувати інших у цінності власних ідей.

4. Заохочення до створення ідей.

Середовище для генерації ідей має бути конструктивно критичним, а не суворо чи деструктивно критичним. І викладачі і студенти повинні у співпраці визначати та підтримувати креативні аспекти запропонованих ідей. Якщо ідеї не мають очевидної цінності, викладач має не просто критикувати, а пропонувати нові підходи, що поєднують певні аспекти попередніх спроб.

5. Усвідомлення подвійної природи знань.

Знання є своєрідним «обоюдогострим мечем». З одного боку, неможливо бути креативним без знань; з іншого – люди, які володіють глибокими експертними знаннями, часто мають вузьке бачення. Навчаючи студентів і навчаючись у них, викладач відкриває канали креативності, які інакше залишилися б закритими.

Слід також пам'ятати, що розвиток креативності у студентів прямо залежить від рівня розуміння навчального предмету, адже саме розуміння визначає можливість адекватної трансляції отриманих знань. Розуміння є результатом поєднання знання та досвіду. У контексті навчання це означає, що приріст знань і досвіду має поступово взаємодоповнюватися, формуючи гармонійне осмислення. Знання формуються під час лекцій, досвід – на практичних заняттях, а розуміння – під час семінарів, коли студенти інтегрують здобуті знання та досвід.

Серед поширених методів розвитку креативності слід виокремити гуманістичні. Розуміючи творчість як самореалізацію, психологи спрямовують зусилля на трансформацію ставлення людини до себе. Формування самоприйняття

та самоповаги є основою самореалізації, що розглядається як вищий рівень людських потреб. Для становлення творчої особистості, за гуманістичними підходами, необхідне прийняття індивіда його оточенням у всій його унікальності. Неприйняття формує вибіркочу «Я-концепцію», що породжує суперечність між базовою тенденцією до актуалізації та тенденцією до самоактуалізації, що може призвести до психологічного дискомфорту та навіть погіршення фізичного здоров'я.

У технологіях, спрямованих на розвиток креативності, часто використовується прийом наслідування. Однак, на наш погляд, справжній розвиток креативності відбувається не шляхом наслідування, а через взаємодію, що передбачає активність суб'єктів і підвищення ступеня свободи у виборі, рішенні та поведінці.

Поширення набувають методики розвитку креативності, орієнтовані на соціальну успішність. Так, інвестиційна теорія Р. Стернберга та Т. Любарта базується на тому, що синтетичні, аналітичні та практичні здібності мають бути збалансовані для досягнення творчого успіху. Авторами пропонуються такі стратегії навчання креативності студентів [47]:

- використання принципу наслідування;
- заохочення сумнівів;
- дозвіл робити помилки;
- підтримка розумного ризику;
- включення творчих завдань у програму;
- стимулювання вміння знаходити проблеми;
- надання часу для творчого мислення;
- розвиток толерантності до невизначеності;
- підготовка до труднощів;
- стимулювання подальшого розвитку;
- узгодження між творчою особистістю та середовищем.

Психосеміотична модель розвитку креативності ґрунтується на розумінні творчості як властивості особистості, що виявляється у реалізації особистісного сенсу через культурні засоби – знакові системи. Розвиток креативності передбачає актуалізацію кожного з її компонентів: особистісного сенсу та володіння культурними інструментами. Такий процес може бути змодельований у навчальному середовищі, що робить його універсальним механізмом творчого розвитку.

Компонентна модель Урбана пропонує комплексний підхід до шести складових творчого розвитку – процесу, здатності та результату. Вона створює основу для вирішення багатьох проблем і підкреслює важливість «відкритого навчання», спрямованого на стимулювання та підтримання у студентів.

Підсумовуючи все вищезазначене, нами було обґрунтовано рекомендації щодо стимулювання та виховання креативності у студентів в процесі навчання на заняттях:

- Стимулюйте та підтримуйте творчу атмосферу в колективі, що дозволяє вільно висловлювати думки, обговорювати ідеї, працювати без відчуття стресу, тривоги чи страху покарання. Безпечне психологічне середовище є базовою умовою для розвитку творчого потенціалу.

- Забезпечуйте баланс між активними та розслабленими періодами діяльності, створюючи можливість для осмислення, рефлексії та відновлення ресурсів. Перемежування інтенсивної розумової роботи з відпочинком сприяє кращому виникненню нових ідей.

- Проявляйте почуття гумору і заохочуйте його у студентів. У численних наукових дослідженнях підкреслюється взаємозв'язок між креативністю та гумором. Гумор водночас забезпечує і психологічну дистанцію, і емоційну близькість між учасниками спілкування. Він допомагає побачити ситуацію під новим кутом зору, розрядити напруження та активізувати емоційно-когнітивну сферу.

- Ініціюйте та підтримуйте вільну гру з ідеями і маніпулювання поняттями. Заохочуйте студентів до використання питань типу «А що, якщо?..», що стимулюють як вільну, так і об'єктно-орієнтовану уяву, пробуджують цікавість і пізнавальну активність. Корисними є й інші прийоми: зменшення або перебільшення явищ, зміна перспективи на 180°, пошук контрастів, переформулювання, аналіз частин, комбінування та синтез.

- Створюйте ситуації, що потребують творчого підходу. Освітній процес має включати завдання, які не мають єдиного правильного рішення, вимагають нестандартного мислення та відкритості до нових ідей. Такі ситуації стимулюють розвиток гнучкості мислення й упевненості у власних можливостях.

- Дозволяйте студентам помилятися, за умови, що ці помилки не завдадуть шкоди фізичному або психічному стану самого студента чи інших людей. Помилки є природним і цінним елементом навчального процесу, оскільки вони відображають активний пошук рішень та експериментування з новими підходами.

- Упевненість у собі та позитивне самосприйняття є водночас важливою умовою та результатом творчої активності. Ідеї, які залишаються лише у свідомості людини, врешті-решт втрачають практичну цінність. Лише реалізовані на практиці ідеї здатні довести свою значущість і перетворитися на реальний внесок у розвиток науки, мистецтва чи суспільства.

Наведемо також рекомендації педагогам ВНЗ щодо формування креативності студентів у процесі професійної підготовки. Зауважимо, що викладачам слід пам'ятати, про те, що формування креативності студентів зумовлюється реалізацією у діяльності викладачів закладів вищої освіти низки педагогічних умов, спрямованих на розвиток творчої активності здобувачів освіти. До основних умов належать такі:

1. Включення до навчального плану спеціальних курсів, що сприяють розвитку пізнавальних потреб і творчої активності студентів. Такі курси повинні враховувати індивідуальні особливості, мотиваційну спрямованість, інтереси й

нахили кожного студента. Їх зміст має стимулювати до самостійного пошуку, критичного мислення та творчої самореалізації.

2. Реалізація ідей профільного навчання як засобу диференціації та індивідуалізації освітнього процесу. Цей підхід передбачає внесення змін до структури, змісту та організації навчальної діяльності з метою більш повного врахування інтересів, здібностей і професійних орієнтацій студентів. Він забезпечує створення умов для навчання відповідно до майбутньої професійної діяльності, сприяє розкриттю креативного потенціалу особистості.

3. Організація співтворчості викладачів і студентів шляхом залучення останніх до навчально-пізнавальної та науково-дослідної діяльності. Спільна діяльність викладача й студента формує атмосферу взаємної підтримки, партнерства, сприяє розвитку самостійності, ініціативності та навичок дослідницької роботи.

4. Забезпечення предметно-інформаційного наповнення освітнього середовища закладу вищої освіти. Це передбачає наявність достатньої кількості дидактичних матеріалів, інтерактивних ресурсів, віртуальних тренажерів, комп'ютерних програм, які стимулюють розвиток креативного мислення, навичок самостійного аналізу й проектної діяльності.

5. Використання нетрадиційних методик навчання. Особливо важливим є впровадження технологій проблемного навчання, які сьогодні розглядаються як одне з найперспективніших напрямів активізації освітнього процесу у вищій школі. Саме проблемне навчання, на наш погляд, сприяє формуванню творчого мислення, розвитку аналітичних здібностей і вмінню самостійно знаходити рішення нестандартних завдань.

Значну роль в розвитку креативності студентів відіграють також особистісні чинники та педагогічні стратегії розвитку креативного мислення студентів.

Серед особистісних рис, що сприяють розвитку креативного мислення, виокремлюють такі: впевненість у собі, домінування позитивних емоцій, схильність

до ризику, відсутність страху видатися дивним чи незвичайним, неконформність, розвинуте почуття гумору тощо.

Отже, враховуючи все вищезазначене, під час планування навчальних занять, спрямованих на розвиток креативного мислення, необхідно враховувати, що студенти охоче засвоюють лише ті знання, у яких бачать особистісний сенс і практичну значущість. Розвиткові креативного мислення сприяє лише мотивована пізнавальна діяльність, причому ключову роль відіграє саме внутрішня мотивація здобувачів освіти. Водночас для підвищення творчого потенціалу студентам потрібен певний рівень знань, умінь і навичок, що становлять основу їхньої інтелектуальної самостійності.

Аналізуючи підходи різних дослідників (Р. Стернберга, П. Торренса, Р. Крачфілда, Е. де Боно та ін.), ми приходимо до висновку, що для викладачів ВНЗ основними стратегіями розвитку креативного мислення студентів у процесі навчання, є наступні:

- заохочення сумнівів щодо загальноприйнятих припущень та стимулювання пізнавального інтересу;
- дозвіл на помилки як частину творчого процесу;
- надання часу для роздумів і творчого мислення;
- відкритість до дискусій, обмін думками між студентами та викладачем;
- відмова від звичних форм і методів діяльності, пошук інноваційних підходів до навчання;
- надання студентам права вибору у способах виконання завдань;
- стимулювання внутрішньої оцінки досягнень, розвиток рефлексії;
- розвиток уміння бачити багатofункціональність предметів і явищ;
- формування здатності поєднувати протилежні ідеї з різних галузей знань і використовувати такі поєднання для розв'язання проблем;
- встановлення суб'єкт-суб'єктної взаємодії між викладачем і студентами;

- залучення студентів до співтворчості, надання можливості бути співавторами навчального процесу.

Креативне мислення передбачає готовність до відмови від стереотипів, здатність генерувати нові ідеї та втілювати їх у практичну діяльність, а також успішну самореалізацію в професії та суспільстві.

Окрім наведених стратегій, важливими для ефективного розвитку креативного мислення студентів у навчальному процесі є такі специфічні умови:

- створення атмосфери довіри, що дає змогу розкрити індивідуальні особливості студентів і зняти психологічні бар'єри у спілкуванні;

- застосування конструктивної критики, яка сприяє самовдосконаленню без формування страху помилки;

- усвідомлення значущості самостійної роботи як способу розвитку відповідальності, саморефлексії та ініціативності;

- систематичність занять, що забезпечує поступове формування стійких навичок творчого мислення;

- чітке визначення меж діяльності, яке допомагає студентам краще зосередитися на завданні, уникати розпорошеності та підвищувати продуктивність творчого процесу[50].

Таким чином, розвиток креативного мислення студентів передбачає поєднання мотиваційних, когнітивних і середовищних чинників, що формують у студентів готовність до самостійного пошуку, експериментування та професійного самовираження.

Висновок до розділу 2

Результати емпіричного дослідження, проведеного з метою визначення рівня розвитку креативності у студентів за методиками Д. Джонсона, С. Мідника (RAT) та анкетуванням, засвідчили переважання середнього рівня розвитку творчого потенціалу.

За опитувальником креативності Д. Джонсона встановлено, що більшість студентів (44,4%) мають середній рівень креативності; 29,7% – високий і дуже високий; 29,7% – низький та дуже низький. Це свідчить про наявність базового творчого потенціалу, який потребує цілеспрямованого розвитку та педагогічної підтримки.

За результатами методики вербальної креативності (RAT С. Мідника) у більшості студентів (63%) виявлено середній рівень оригінальності мислення, 7,4% мають високий рівень, а 29,6% – низький. Аналіз показника унікальності асоціативного мислення показав схожу тенденцію: середній рівень мають 59,3% респондентів, високий – 3,7%, низький – 37%. Отже, у студентів спостерігається помірна здатність до створення нестандартних асоціацій, однак у частини з них переважає репродуктивне мислення.

Анкетування підтвердило, що студенти розуміють значення креативності для професійного розвитку та самореалізації, вбачаючи її у зв'язку з внутрішньою мотивацією, упевненістю у власних силах і пізнавальною активністю.

Підсумовуючи відзначимо, що отримані результати свідчать про домінування середнього рівня розвитку креативності серед студентів та наявність умов для її подальшого вдосконалення. Це підтверджує доцільність запровадження у навчальний процес програм і тренінгів, спрямованих на стимулювання творчого мислення, розвиток дивергентності та підвищення інноваційної активності студентів.

ВИСНОВКИ

Таким чином, виходячи з вище поставлених завдань нашого дослідження слід відзначити наступні висновки:

1. В результаті здійснення аналізу літературних джерел слід відзначити що креативне мислення є багатограним психологічним феноменом, який охоплює когнітивні, емоційні та мотиваційні аспекти особистості. Воно розглядається як здатність генерувати нові ідеї, знаходити нестандартні рішення та адаптуватися до різних ситуацій. Більшість дослідників підкреслюють, що креативність не є виключно вродженою рисою, а формується під впливом освітніх, соціальних і психологічних факторів. Креативне мислення виступає важливим компонентом професійної компетентності та сприяє саморозвитку й самореалізації особистості. Таким чином, його систематичний розвиток у навчальному процесі є необхідною умовою підготовки майбутніх фахівців до ефективної діяльності в умовах постійних змін.

2. Розвиток креативного мислення у студентському віці є складним і багатокомпонентним процесом, що включає когнітивні, мотиваційні та поведінкові аспекти. Ключову роль у цьому процесі відіграють як індивідуальні особливості студентів, так і організаційно-педагогічні умови навчання. Студентський вік характеризується високою сприйнятливістю до нових знань і стимулів, що сприяє формуванню творчих здібностей та нестандартного мислення. Науковці підкреслюють, що креативність можна цілеспрямовано розвивати за допомогою спеціальних методів і технологій навчання. Отже, систематичне впровадження психологічно обґрунтованих підходів у освітній процес є важливою передумовою формування творчої та професійно компетентної особистості.

3. Розвиток креативного мислення у студентів є багатокомпонентним процесом, який потребує систематичного і цілеспрямованого застосування різноманітних методів та засобів навчання. Використання як традиційних, так і

інноваційних інструментів сприяє активізації нестандартного мислення та формуванню продуктивних когнітивних навичок. Важливу роль у цьому процесі відіграє викладач, який організовує освітнє середовище та адаптує методики до індивідуальних потреб студентів. Таким чином, системне впровадження ефективних методів і засобів є необхідною умовою формування стійких креативних компетенцій майбутніх фахівців.

4. Результати проведення емпіричного дослідження з метою визначення рівня розвитку креативності у студентів за наступними методиками: опитувальник креативності Д. Джонсона, методика визначення вербальної креативності (RAT) С. Мідника, та анкетування демонструють наступне:

- Результати, отримані за опитувальником креативності Д. Джонсона демонструють той факт, що серед досліджуваних студентів переважає середній рівень розвитку креативності. Так, дуже високий рівень креативності має 1 студент (3,7%); високий рівень креативності виявлено у 6 студентів (22,2%); середній рівень є характерним для 12 студентів (44,4%); низький рівень креативності було визначено у 6 студентів (22,2%); дуже низький рівень креативності властивий 2 студентам (7,5%). Таким чином, найбільша частка респондентів (44,4%) має середній рівень розвитку креативності, що свідчить про наявність певного творчого потенціалу, який потребує цілеспрямованої стимуляції. Понад чверть вибірки (29,7%) становлять особи з високим і дуже високим рівнями креативності, що характеризуються розвиненим творчим мисленням, здатністю до самостійного пошуку та ініціативності.

Водночас майже третина опитаних (29,7%) мають низькі показники креативності, що вказує на потребу у розвитку гнучкості мислення, подоланні шаблонності й формуванні навичок генерації нових ідей.

Узагальнюючи, можна констатувати, що середній рівень розвитку креативності є домінуючим серед студентів, що зумовлює необхідність створення сприятливих педагогічних умов для її подальшого вдосконалення.

- Результати, отримані за методикою вербальної креативності (RAT С. Мідника) за показником оригінальність асоціативного мислення, визначено, що високий рівень сформованості даного показника є характерним для 2 респондентів (7,4%); середній рівень визначено у 17 студентів (63,0%); низький рівень мають 8 студентів (29,6%). Таким чином, у більшості студентів (63%) виявлено середній рівень оригінальності, що свідчить про здатність створювати нестандартні асоціації, однак ці асоціації часто залишаються в межах звичних мовленнєвих структур. Лише незначна частка респондентів (7,4%) демонструє високий рівень оригінальності, що відображає здатність до гнучкого, розкутого мислення та генерації незвичайних ідей. Натомість низький рівень оригінальності (29,6%) вказує на схильність частини студентів до репродуктивного мислення, обмеженого звичними мовленнєвими шаблонами.

Стосовно показника унікальності асоціативного мислення, високий рівень має 1 студент (3,7%); середній рівень є характерним для 16 студентів (59,3%); низький рівень було виявлено у 10 студентів (37,0%). Таким чином, відповідно до отриманих результатів, більшість студентів (59,3%) мають середній рівень унікальності вербальної креативності, що відображає помірну здатність створювати нестандартні, але ще не принципово нові асоціації. Високий рівень унікальності (3,7%) характерний лише для окремих студентів, які демонструють глибину асоціативного мислення, гнучкість у поєднанні концептуально різних понять та здатність знаходити несподівані мовні зв'язки.

Водночас низький рівень (37%) засвідчує переважання стандартних мовленнєвих конструкцій, обмежений запас асоціацій і недостатню здатність виходити за межі звичних лінгвістичних схем.

Проведений порівняльний аналіз результатів даних двох методик продемонстрував, що в цілому середній рівень розвитку креативності є домінуючим серед студентів. Це свідчить про те, що більшість респондентів

володіють базовими творчими здібностями, однак вони потребують стимулювання та педагогічної підтримки для подальшого розвитку.

Виявлені дані дозволяють зробити такі узагальнені висновки: студенти із середнім рівнем креативності схильні до продуктивного мислення, але їхні творчі прояви залишаються ситуативними; високий рівень креативності характерний для невеликої частки студентів, що свідчить про необхідність створення умов для підтримки їхнього потенціалу; наявність значної кількості респондентів із низьким рівнем оригінальності та унікальності вказує на потребу впровадження методів, що розвивають дивергентне мислення, асоціативність і мовну гнучкість.

Проведене анкетування дало змогу узагальнити уявлення студентів про креативність як важливу особистісну та професійну якість. Результати засвідчили, що респонденти сприймають креативність як універсальну характеристику, необхідну для успішної самореалізації та професійного зростання. Переважна більшість опитаних демонструє усвідомлене ставлення до ролі творчості в особистісному розвитку, визначаючи її тісний зв'язок із внутрішньою мотивацією, упевненістю у власних силах та пізнавальною активністю. Рівень самооцінки креативності здебільшого є середнім або достатнім, що узгоджується з віковими закономірностями формування творчого потенціалу. Отже, отримані дані свідчать про наявність сприятливих умов для подальшого розвитку креативності у студентському середовищі.

5.Результати емпіричного дослідження підтверджують доцільність упровадження у навчальний процес спеціальних програм, тренінгів та творчих завдань, спрямованих на розвиток креативності студентів як важливої складової їхньої професійної компетентності, здатності до інноваційної діяльності та самореалізації у майбутній професії. Враховуючи це, нами були розроблені відповідні рекомендації педагогам ВНЗ.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Антонова О. Є. Сутність поняття креативності: проблеми та пошуки. Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі: монографія / за ред. О.А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2018. С. 14–41.
2. Бабак А.І., Ворожбіт-Горбатюк В.В. Педагогічний університет як простір розвитку креативного мислення здобувача вищої освіти. «Грааль науки», 2021, 11, 489–491.
3. Бабенко О. Впровадження інформаційних технологій для розвитку творчого та критичного мислення студентів у процесі вивчення англійської мови. Молодий вчений. 2020. Вип. 12 (88). С. 348–351
4. Бартків О. С. Формування креативності майбутніх фахівців в умовах університету. Професійна освіта. 2018. №8. С. 91–94.
5. Будаєк В., Олексюк О. Особливості студентської молоді як суб'єкта освітнього простору університету. Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки. № 4 (63), 2018. С.34-42.
6. Ваганова Н.А., Гулько Ю.А., Латиш Н.М., Шепельова М.В. Актуальні проблеми дослідження сучасного творчого мислення. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Сер. Психологія. 2022. Вип. 2. 145–152.
7. Вовк М.В. Переживання критичних ситуацій в юнацькому віці як форма соціалізації і ресоціалізації особистості // Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України / За ред. С.Д.Максименка. Т. ІХ. Част. 1. К.: Міленіум, 2017. С. 81 – 86.
8. Вовк М.В. Психологічні особливості юнацького віку та форми прояву переживань критичних ситуацій у студентський період розвитку // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія № 12. Психологічні

науки: Зб. Наукових праць. К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2017. № 17(41). Част. I. С. 151 – 155.

9. Вовчаста Н., Байрамова О., Чорна Г. Розвиток навичок креативного мислення у здобувачів вищої освіти. Український педагогічний журнал. 2022. № 1. С. 87–97.

10. Войтенко О.В. Розвиток творчих здібностей школярів на уроках літератури / О.В. Войтенко // Педагогіка та психологія: зб. наук. пр. Харків. 2015. С. 17–21.

11. Волкова Н.П. Інтерактивні технології навчання у вищій школі: навчально-методичний посібник. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. 360 с.

12. Волкова С.Г., Тулякова К.Р., Мелешко І.В. Критичне та креативне мислення як рушійна сила для створення майбутнього успішного спеціаліста. Інноваційна педагогіка. 2023. Вип. 56. Т. 1. С. 154–156.

13. Гульбс О.А., Діхтяренко С.Ю., Кузьміна В.Ю. Формування креативності студентів психологів в процесі навчання. Психологічний журнал. 2021. № 6. С. 23–33.

14. Дімітрова-Бурлаєнко С.Д. Генеза поняття «креативна компетентність» у контексті психолого-педагогічних досліджень. Педагогіка та психологія. 2017. Вип. 58. С. 3–14.

15. Дімітрова-Бурлаєнко С.Д. Креативне освітнє середовище як чинник формування готовності студентів технічних університетів до виявлення креативної компетентності у професійній діяльності. Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія : Педагогіка і психологія. 2018. № 1. С. 102–107.

16. Дімітрова-Бурлаєнко С.Д. Підготовка студентів технічних університетів до виявлення креативної компетентності у професійній діяльності: автореф. дис. канд. пед наук: 13.00.04 / ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля». Дніпро, 2018. 20 с.

17. Дроздова І. П. Розвиток креативності як необхідної якості особистості професіонала у процесі навчання студентів ВТНЗ засобами українського мовлення. Науковий вісник Херсонського державного університету : зб. наук. пр. Херсон : Вид-во ХДУ, 2008, 50, 108–113.
18. Задорожнюк Н.О. Креативність як підґрунтя розвитку підприємництва (на прикладі ІТ-сфери України). *European Journal of Economics and Management*. 2019. Vol. 5, Issue 1. С. 148–153.
19. Іванова Н. Ю. Розвиток креативного мислення студентів / Іванова Н. Ю., Корольова О. О. // Сучасні досягнення в науці та освіті : збірка праць XVIII Міжнародної наукової конференції, 13-20 вересня 2023 р., Нетанія (Ізраїль) / [редкол.: Горошко А. В. та ін.] ; Хмельницький національний університет [та ін.]. Хмельницький : ХНУ, 2023. С. 81-85.
20. Іванова О.А. Розвиток критичного мислення студентів під час вивчення природничих дисциплін. *Інноваційна педагогіка*. 2024. Вип. 67. Т. 1. С. 85–89.
21. Лунячек В.Е. Формування креативного мислення студентів у процесі професійного навчання. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2018. № 61. С. 112–120.
22. *Методологія і психологія гуманітарного пізнання. До 25-ти річчя наукової школи професора А.В. Фурмана: колективна монографія*. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 998 с.
23. Міненко О.О., Мамчур І.В. Дивергентне мислення як складова особистісно-професійних якостей управлінського консультанта. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2023. Т. 34 (73) № 4. С. 26–32.
24. Моляко В. О. Проблеми творчого мислення в сучасних умовах. *Функціонування творчого мислення в умовах інформаційної невизначеності : матеріали XXII Всеукраїнської науково-практичної конференції, 24 травня*

2022 року. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2022. С. 6–15

25. Павленко В. В. Креативність учителя як чинник розвитку педагогічної творчості / В. В. Павленко // Формування дидактичної компетентності педагогів дошкільної та початкової освіти : зб. наук.- метод. пр. / за заг. ред. В. Є. Литнєва, Н. Є. Колесник, Т. В. Наумчук. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2015. С. 145–150.

26. Павлюх В.В. Розвиток креативності в учнів різного віку. Кропивницький : КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2023. 72 с.

27. Передерій О. Розвиток креативного мислення старшокласників як пріоритетний напрямок діяльності сучасної української школи. Наука і освіта. 2018. № 11–12. С. 16–24.

28. Петришин Л. Й. Креативність як необхідна умова професійної компетентності майбутніх соціальних педагогів. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2013. Вип. 33. С. 305–313.

29. Петрученя Г. Г. Студентська молодь другої половини ХХ – початку ХХІ ст. У фокусі історично-педагогічного дослідження: конкретизація поняття. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. Запоріжжя. 2013. Вип. 28. С. 30–34.

30. Подлесна Г.В., Ільченко А.М. Психологічний аналіз показників креативності здобувачів вищої освіти. XIV Міжнародна науково-практична конференція «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». 18–20 листопада 2019 р. Київ.

31. Пометун О. Критичне мислення як педагогічний феномен // Український педагогічний журнал. № 3. 2018. С. 89-98.

32. Пометун О.І., Сущенко І.М. Як навчати учнів мислити критично у навчанні різних предметів. Д.: Ліра, 2016. 144 с.

33. Рябовол Л.Т. Креативність як предмет психолого-педагогічних досліджень вітчизняних вчених. Наукові записки [Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Серія: Педагогічні науки. 2020. Вип. 190. С. 42–47.
34. Савчин М. В., Василенко Л.П. Вікова психологія. 3-тє видання, перероблене, доповнене. Київ : ВЦ Академія, 2017. 384 с.
35. Самойлов О.Є. Діалогіка формот ворення ідеї як засобу мислення. Психологія і суспільство. 2020. № 3. С. 5-32
36. Сапельнікова Т.С. Психологічні особливості активності старшокласників в соціальних мережах INTEGRATION OF SCIENTIFIC AND MODERN IDEAS INTO PRACTICE Stockholm, Sweden 2022, с. 748-752
37. Тур О. М. Розвиток творчого мислення як важлива умова конкурентоздатності майбутніх фахівців. Психологічні проблеми мислення : матеріали XXI Всеукраїнської науково-практичної конференції, 27 травня 2021 року / за ред. В.О. Моляко. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2021. С. 78–83.
38. Фурман А.В. Ідея і зміст професійного методологування: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 378с.
39. Фурман А.В., Шандрук С.К. Організаційно-діяльнісні ігри у вищій школі: моноірафія. Тернопіль: ТНЕУ, 2014. 272 с.
40. Шандрук С.К. Концепція розвитку професійних творчих здібностей майбутніх психологів. Психологія і суспільство. 2020. № 1. С. 35-55.
41. Шафранський В. “Креативність як психологічне явище і його понятійна інтерпретація”. *Психологія і суспільство*, vol. 80, no. 2, Jan. 2021, pp. 89-97,
42. Яковишина Т.В., Шалівська Ю.В. Трансформація поняття «креативність» у контексті реформування педагогічної освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 10. Т. 2. С. 39–43.

43. PISA-2021: рамковий документ щодо оцінювання креативного мислення (чорновий варіант, третя редакція) / перекл. з англ. К. Шумової; наукове редагування Т. Вакуленко, В. Терещенко; переднє слово та додатки А й Б Т. Вакуленко, В. Терещенко. Київ: Український центр оцінювання якості освіти, 2022. 131 с.
44. Boden, Margaret A. *The creative mind: myths and mechanisms* / Margaret A. Boden. 2nd ed. NY : Sage, 2004. 344 p.
45. *Creativity A Handbook for Teachers*. - Copyright by World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd., 2007. 586 p.
46. *Encyclopedia of Giftedness, Creativity, and Talent* / Barbara Kerr. Los Angeles : editor. by SAGE Publications, Inc., 2009. 530 p.
47. Fautley M. *Creativity in Secondary Education* / M. Fautley, J. Savage. MA : by Learning Matters Ltd, 2007. 420 p.
48. Larraz, N. *Development of Creative Thinking Skills in the Teaching-Learning Process, Teacher Education–New Perspectives*, Ulas Kayapinar, IntechOpen. 2021. URL:<https://doi.org/10.5772/intechopen.97780>
49. Larraz, N., Antoñanzas, J. L., Cuevas, J. *Creativity skills in undergraduate primary education students. OPPICS2019. European Proceedings of Social and Behavioural Sciences*. 2021. URL:<https://doi.org/10.15405/epsbs.2020.05.11>
50. Yuldashova, U. B. kizi, Bozorova, M. S., Mansurova, N. A., Ahmedova, Z. A. kizi, Shoazizova A.S. qizi. *Language teaching methods: theory and practice*. *Journal of Critical Reviews*, 7 (5), 768–775. 2020. URL:<https://doi.org/10.31838/jcr.07.05.157>